

Karin Lange, Sylke Nissen (red.)

TEMAT RZKA

REWITALIZACJA RZEK MIEJSKICH: PRZEWODNIK PRAKTYCZNY

**CENTRAL
EUROPE**
COOPERATING FOR SUCCESS.

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL
DEVELOPMENT FUND

Projekt REURIS był realizowany w ramach Programu dla Europy Środkowej współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

TEMAT RZEKA

REWITALIZACJA RZEK MIEJSKICH: PRZEWODNIK PRAKTYCZNY

Autorzy:

Elisabeth Bender, Hana Bernardová, Linda Bigga, Eva Brejchová,
Agnieszka Brożkowska, Hana Chalupská, Sandra Commichau,
Aleksandra Czyżewska, Sabina Denysenko, Agnieszka Gieroszka,
Krystian Gryglaszewski, Robert Holländer, Petr Kolář,
Małgorzata Kopernik, Krzysztof Korczak, Barbara Kozłowska,
Lukáš Krejčí, Michal Krejčí, Anna Januchta-Szostak, Paweł Łabaj,
Karin Lange, Adam Lipiński, Magdalena Maceková, Wolfgang Maier,
Anna Mathea, Martin Nawrath, Sylke Nissen, Nikol Perečková,
Bogna Rybacka, Leszek Trząski, Pavlína Valentová, Natalia Weckwert

Redakcja: Karin Lange i Sylke Nissen

Projekt REURIS był realizowany w ramach Programu dla Europy Środkowej współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

**CENTRAL
EUROPE**
COOPERATING FOR SUCCESS.

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL
DEVELOPMENT FUND

Publikacja: projekt REURIS

Lead Partner

Główny Instytut Górnictwa
Central Mining Institute
Pl. Gwarków 1
40-166 Katowice, Polska
www.reuris.gig.eu

Zarządzanie promocją projektu:
Uniwersytet w Lipsku
Instytut Socjologii
Beethovenstr. 15
04107 Leipzig, Niemcy
reuris@uni-leipzig.de

© REURIS Project 2012

Projekt graficzny: Martin Meißner

Fotografie: archiwum projektu REURIS 2008-2012

Tłumaczenie: Skrivanek Sp. z o.o.

Druk i oprawa:

Drukarnia ABEDIK Sp. z o.o.
ul. Glinki 84, 85-861 Bydgoszcz, Polska, www.abedik.pl

TEMAT RZEKA.
REWITALIZACJA RZEK MIEJSKICH: PRZEWODNIK PRAKTYCZNY.

Teksty: partnerzy projektu REURIS

Redakcja: Karin Lange i Sylke Nissen

2012

ISBN 978-83-63075-62-0

Wprowadzenie.....	3
Wnioski na podstawie dobrych praktyk.....	7
Odnowienie historycznego koryta wodnego w Chrudim	9
Odnowienie odcinka potoku Krůtecký w Pradze	11
Środki ochrony przeciwpowodziowej na rzece Loučná w Litomyšlu.....	12
Otwarcie młynówki Pleiβemühlgraben w Lipsku.....	13
Odnowienie rzeki Neckar w Villingen-Schwenningen.....	15
Rekreacja na brzegach rzeki Neckar w Stuttgarcie.....	16
Rzeka Pisia: Odnowienie zabytkowego Parku im. Dittricha w Żyrardowie.....	18
Renaturyzacja rzeki Rakówki w Bełchatowie	20
Renaturyzacja rzeki Sokołówki w Łodzi.....	21
Dobre praktyki – doświadczenia.....	23
Znaczenie zaangażowania społeczeństwa.....	25
Znaczenie rewitalizacji rzek miejskich.....	38
Praktyka rewitalizacji rzek w ramach działań pilotażowych projektu REURIS	50
Stara Ponávka: Nowa niebiesko-zielona oś w centrum Brna.....	51
Wyspa Božkov w Pilźnie: planowanie w zakresie rekreacji i środowiska	54
Ekologia i ochrona przeciwpowodziowa w Thostgrundbach w Grimmie	57
Nowe życie dla Feuerbach w Stuttgarcie	60
Nowa estetyka Starego Kanału w Bydgoszczy	64
Transformacja Ślepiotki w Katowicach	67
Przewodnik praktyczny po rewitalizacji rzek miejskich.....	71
Wykaz źródeł.....	79
Dodatkowe informacje.....	79

Wprowadzenie

Rzeka – najważniejsze miejsce w mieście

Dzięki międzynarodowej współpracy, projekt REURIS ma pomóc odzyskać lub stworzyć na nowo atrakcyjne ciekł wodne dostępne dla odwiedzających poprzez opracowanie narzędzi służących przeprowadzeniu zrównoważonej rewitalizacji w miastach.

Przez dziesięciolecia rzeki w miastach Europy Środkowej były postrzegane bardziej jako zagrożenie, niż korzyść. Pomimo faktu, że obszary te są szczególnie ważne lub często stanowią jedyne funkcjonujące lub potencjalne zbiorniki o różnorodności biologicznej i otwartej przestrzeni w mieście, zdegradowane lub opuszczone obszary nadbrzeżne są często spotykane w miastach Europy Środkowej. Dlatego też, wraz ze wzrostem świadomości w zakresie roli przestrzeni nadbrzeżnych jako korytarzy ekologicznych i obszarów dla działalności społecznej, aktywna ochrona i rekultywacja tych terenów została uznana za podstawowy element działań realizowanych w celu kształtowania ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju miast.

Istotą projektu REURIS „Rewitalizacja Miejskich Przestrzeni Nadbrzeżnych” jest wdrożenie strategii i działań mających na celu odbudowę zasobów naturalnych i kulturowych oraz zagospodarowanie miejskich przestrzeni nadbrzeżnych. Realizacja działań rewitalizacyjnych na tych obszarach wymaga konsensusu między wszystkimi zainteresowanymi strona-

mi, począwszy od lokalnych mieszkańców poprzez planistów, skończywszy na administratorach zasobów wodnych. Integracja zagadnień przestrzennych, społeczno-ekonomicznych oraz inżynierskich jest kluczowym warunkiem wstępnym w celu uniknięcia problemów w procesie przygotowania, realizacji i zarządzania wdrożonymi działaniami. Dlatego istotne jest, aby został opracowany wspólny zestaw metod i procedur, które pomogą w koordynacji pracy zespołów multidyscyplinarnych i ułatwią skuteczne zaangażowanie społeczne.

Projekt REURIS nie tylko stworzył takie narzędzia, ale również możliwości przetestowania ich w praktyce, w celu oceny ich skuteczności. Wyniki zostały opisane szczegółowo w Podręczniku rewitalizacji rzek miejskich REURIS, który można pobrać ze strony internetowej projektu pod adresem: www.reuris.gig.eu.

Strategia projektu wymagała przekazania wiedzy i know-how, obejmujących formalne i nieformalne powiązania pomiędzy różnymi regionami Europy Środkowej. W związku z tym, badacze i urzędnicy z Republiki Czeskiej, Niemiec i Polski współpracują przy projekcie od 2009 r.

W praktyce, konsorcjum projektu składało się z następujących instytucji. Z Republiki Czeskiej do projektu przystąpiło dwóch partnerów: Miasto Brno oraz Instytut Urbanistyki i Rozwoju Miasta Plzeń. Trzech partnerów niemieckich pochodzi z Lipska i Stuttgartu, mianowicie Aufbauwerk Region Leipzig

GmbH, Uniwersytet w Lipsku oraz Urząd Urbanistyki i Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Stuttgart. Do trójki partnerów z Polski należą Miasto Bydgoszcz, Miasto Katowice oraz Główny Instytut Górnictwa (GIG) w Katowicach, będący partnerem wiodącym projektu.

W odniesieniu do konkretnych lokalnych cieków wodnych, każdy partner był i nadal jest zainteresowany rozwiązywaniem trzech głównych zadań: (1) wypracowanie holistycznego podejścia do całego procesu planowania, projektowania i realizacji rewitalizacji, wraz ze zwiększaniem zainteresowania społeczności lokalnych jakością miejskich przestrzeni nadrzecznych; (2) poprawa dostępu publicznego do przestrzeni rekreacyjnej wzdłuż rzeki, rozwój rzeki jako „zielonej osi” miasta, jednocześnie biorąc pod uwagę aspekty turystyki wodnej i dziedzictwa kulturowego, modernizacja ochrony przeciwpowodziowej i gospodarki wodno deszczowej, oraz poprawa stanu naturalnych siedlisk w korytarzach rzek; oraz (3) opracowywanie procedur dla wspólnego planowania miejskich przestrzeni nadrzecznych i od-

powiednich metod uzgodnień, projektowanie i realizacja inwestycji oraz szukanie rozwiązań dla finansowania działalności rewitalizacyjnej.

Po ponad trzech latach współpracy, niniejszy przewodnik wraz z podręcznikiem projektu rewitalizacji stanowią okazję do omówienia strategii i osiągnięć projektu. Przed przedstawieniem głównych wyników w następnych rozdziałach, chcemy zakończyć ten wstęp krótką oceną projektu. Poprosiliśmy kierownika projektu, Leszka Trząskiego, aby podzielił się z nami swoimi wrażeniami.

Dlaczego Pana zdaniem rewitalizacja miejskich obszarów nadrzecznych jest na tyle ważna, aby ubiegać się o dofinansowanie?

Ludzie stają się coraz bardziej świadomi wartości estetycznych i przydatności terenów zieleni znajdujących się w ich okolicach. Otoczenie niewielkich cieków wodnych jest w tym kontekście szczególnie ważne. Dlatego też, wniosek o projekt Rewitalizacja Miejskich Przestrzeni Nadrzecznych w ramach Programu dla Europy Środkowej EFRR stanowił wyjątkową okazję do rewaloryzacji rzek w miastach. Projekt ten stanowił szansę nie tylko w miastach nim objętych, ale także w miejscu, z którego pochodzę. Jestem przekonany, że nasze doświadczenie w zakresie rewitalizacji miejskich obszarów nadrzecznych to bardzo dobry punkt wyjścia dla procesu mającego na celu zmianę ogólnego paradygmatu wykorzystania gruntów w miejskich dolinach rzecznych.

1

Partnerzy projektu REURIS w Europie Środkowej

Czego nauczył się Pan podczas współpracy z ósmioma partnerami w trzech krajach w trakcie prac nad projektem?

Skuteczne zarządzanie miejskimi przestrzeniami nadrzecznymi wymaga wspólnych celów, współpracy i uczestnictwa. Bariery formalne, organizacyjne, jak również psychiczne, dotyczące skutecznej gospodarki wodnej nadal istnieją w niektórych regionach Europy Środkowej, ale projekt REURIS pokazał, że można je przezwyciężyć. Wspólne wnioski z doświadczeń partnerów znacznie wspierają ten proces, zwłaszcza w odniesieniu do skutecznego zaangażowania lokalnych interesariuszy, specjalistów i decydentów.

Patrząc wstecz, co jest głównym sukcesem tego projektu?

Udało nam się podnieść świadomość społeczności lokalnej w zakresie znaczenia miejskich obszarów nadrzecznych oraz spełniliśmy oczekiwania dotyczące możliwości otrzymania rewitalizowanej przestrzeni nadrzecznej o wysokiej jakości i zrównoważonym rozwoju. Planowanie i realizacja lokalnych działań pilotażowych na kilkuset metrach cieków wodnych w miastach objętych naszym projektem okazały się dobrym punktem wyjścia dla tych starań.

Jak Pan sądzi, czego przyszłe projekty o podobnej strategii mogą nauczyć się z doświadczeń projektu REURIS?

Po pierwsze, sześć działań pilotażowych stanowiło zasadniczą część projektu

REURIS. W oczach opinii publicznej dla trwałego sukcesu projektu jest bardzo ważne, aby działania pilotażowe spełniały oczekiwania społeczności lokalnej. Dlatego też, lokalizacja, struktura i zakres inwestycji pilotażowej powinny zostać bardzo starannie wybrane. Po drugie, chociaż znaczny udział społeczeństwa nie jest wymagany, okazał się bardzo pomocny w osiągnięciu ogólnego sukcesu przedsięwzięcia. Rezultaty planowania i realizacji są lepsze jeśli udział interesariuszy stanowi część procesu. Prawdziwe opinie i zainteresowanie wyrażone przez lokalnych interesariuszy nie stanowi przeszkody, lecz ułatwia realizację projektu. Po trzecie, innowacyjne projekty mają swoje zalety, ale oznaczają także problemy, wynikające z braku fachowej wiedzy. Tak więc, harmonogramy i ramy organizacyjne dla działalności, które nie mogą korzystać z wcześniejszych doświadczeń muszą być przygotowywane bardzo starannie. Jak teraz wiemy, formalne i proceduralne problemy dotyczące innowacyjnego podejścia do rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych mogą pojawić się w każdej chwili...

Czy dokonałby Pan jakichkolwiek zmian rozpoczynając ten projekt dzisiaj?

Moja odpowiedź na podstawie tego, co powiedziałem przed chwilą jest następująca: jeśli zaczynałbym wszystko od nowa, chciałbym rozpocząć przygotowanie wymagań przedinwestycyjnych i inwestycyjnych tak wcześnie, jak to możliwe.

W niniejszym podręczniku, oceny Leszka Trząskiego będą zawarte wraz z podsumowaniem naszych doświadczeń związanych

z projektem. W kolejnych rozdziałach przedstawimy najważniejsze zdobyte doświadczenia. Po pierwsze, zaprezentujemy niektóre przykłady dobrych praktyk związanych z rewitalizacją miejskich przestrzeni nadrzecznych, które napotkaliśmy w Republice Czeskiej, Niemczech i w Polsce. Następnie omówimy bardziej szczegółowo wspomniane już znaczenie udziału społeczeństwa w procesie rewitalizacji. Ponieważ żaden projekt rewitalizacji nie może zostać zrealizowany bez odpowiednich środków finansowych, ocena korzyści ekonomicznych i nieekonomicznych rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych i podsumowanie źródeł finansowania będą głównymi punktami niniejszego przewodnika. Kolejny rozdział dotyczy praktyk w zakresie rewitalizacji

rzek oraz przedstawia działania pilotażowe REURIS. Na końcu książki znajdują się nasze wnioski dotyczące rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych, podsumowujące wiedzę uzyskaną z naszej pracy nad projektem.

Wszyscy partnerzy REURIS uczestniczący w tym projekcie mają nadzieję, że „Przewodnik praktyczny po rewitalizacji rzek miejskich” oraz „Podręcznik Rewitalizacji Rzek Miejskich” będą pomocne dla każdego, kto chciałby poprawić stan rzek miejskich i ich otoczenia.

REURIS ma na celu zaspokojenie rosnącego zapotrzebowania na atrakcyjne i dostępne ciekły wodne na obszarach miejskich poprzez opracowanie przyjaznych dla środowiska narzędzi do rewitalizacji rzek i współpracę międzynarodową.

1

Grupa REURIS podczas konferencji finałowej projektu w Katowicach

Wnioski na podstawie dobrych praktyk

2

We wszystkich trzech państwach objętych projektem, w Republice Czeskiej, Niemczech i Polsce, na obszarze nadrzeczne w miastach i miasteczkach wpływ ma długa tradycja praktyk zarządzania zasobami wodnymi. Przez dziesięciolecia, jeśli nie stulecia, rzeki i strumienie były regulowane i prostowane dla rekultywacji terenów i w celach rolniczych. Były one brukowane lub nawet kanalizowane. Przez długi czas ciekły były dostosowywane do odprowadzania nadmiaru wody i ścieków.

Przez cały ten okres, tworzenie kanałów dla ochrony przeciwpowodziowej było priorytetem i oznaczało szybkie odprowadzanie wody z pomocą rozwiązań technicznych, które jedynie przesu-

wały problemy powodziowe w dół rzeki. Regulowanie i kanalizowanie koryt rzek, budowa systemów drenażowych oraz realizacja aktywnej ochrony przeciwpowodziowej przyczyniły się do dalszej degradacji dolin rzecznych.

Nabrzeża były często wykorzystywane do celów komercyjnych. Strefy przemysłowe oraz infrastruktura techniczna, np. drogi i tory kolejowe były zabudowywane w obszarach zalewowych. Nieuniknionym skutkiem ekspansji miejskiej i przemysłowej wzdłuż cieków wodnych było katastrofalne zmniejszenie funkcji naturalnych i rekreacyjnych dolin rzecznych; w rezultacie miasta odwróciły się od swoich terenów nadrzecznych.

Nawet kiedy przemysłowe wykorzystanie terenów śródmiejskich zaczęło się zmniejszać, nadbrzeżne obszary poprzemysłowe pozostawały opuszczone. Atrakcyjność wizualna i funkcjonalna rzek oraz dostrzegalność cieków wodnych obniżyły się jeszcze bardziej. Publiczny dostęp do rzek miał nadal niewielkie znaczenie, tak samo jak jego funkcje ekologiczne.

Pod koniec XX wieku, zamknięcie zakładów przemysłowych i postęp w oczyszczaniu ścieków przyczyniły się do poprawy jakości wody, ale jednocześnie nabrzeża uległy zmianom strukturalnym, gdyż opuszczone strefy przemysłowe doprowadziły do powstania terenów poprzemysłowych i podupadających przestrzeni otwartych.

Od lat 80-tych XX wieku świadomość w zakresie problemów ekologicznych wzrasta, choć z różną szybkością w krajach Europy Zachodniej i Wschodniej. W krajach Europy Zachodniej rewitalizacja i odnowa rzek rozpoczęła się w latach 80-tych, podczas gdy w państwach Europy Wschodniej rozpoczyna się dopiero po 1990 r. Ponadto, potencjalna funkcja rekreacyjna nie była dostatecznie doceniana zarówno na zachodzie, jak i na wschodzie. Ochrona przyrody i aspekty środowiskowe były stopniowo wprowadzane do przepisów, co przyczyniło się do zmniejszenia zanieczyszczenia wody i rozpoczęcia rewitalizacji rzek. Dodatkowo, obecnie zwraca się coraz większą uwagę na fakt, że aspekty ekologiczne w konserwacji rzeki nie pogarszają ochrony

przeciwpowodziowej, a wręcz przyczyniają się do jej poprawy. Proces ten został znacznie przyspieszony przez wprowadzenie Europejskiej Ramowej Dyrektywy Wodnej w 2000 roku.

Do tej pory wiele miejskich przestrzeni nadrzecznych wciąż charakteryzuje się brakami w zakresie ich funkcji ekologicznych, społecznych i przestrzennych. Nie są w stanie spełnić ich funkcji sieci siedlisk i biotopów, ich przepuszczalność i drożność są wciąż ograniczone a ponadto nadal pozostają zanieczyszczone i skażone. Publiczny dostęp do wody jest często ograniczony jak również niezbyt atrakcyjny i ledwo dostrzegalny. Miasta i rzeki są często rozdzielane ze względu na infrastrukturę techniczną lub zaniedbane tereny wzdłuż rzek.

Niemniej jednak, w ciągu ostatnich piętnastu, dwudziestu lat dokonał się zauważalny postęp szczególnie w postreganiu rzek miejskich i praktyce gospodarki wodnej. Ostatnie lata przyniosły przywrócenie znaczenia rzek w miastach, na co istnieją dobre przykłady regeneracji obszarów miejskich i rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych.

Informacje o projekcie

Więcej przykładów zostało omówionych w „Podręczniku rewitalizacji rzek miejskich” projektu REURIS. Można go pobrać ze strony internetowej projektu pod adresem www.reuris.gig.eu

Niektóre z tych dobrych praktyk zostaną przedstawione na dalszych stronach. Zostały one wybrane ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień przestrzennych, społecznych, ekologicznych i ekonomicznych, które odegrały istotną rolę w procesie rewitalizacji. Z prawie 90 projektów rewitalizacji w Czechach, Niemczech i Polsce, które zostały przeanalizowane, dziewięć przypadków dobrych praktyk zostało udokumentowanych w tej publikacji.

Intensywne badania dobrych praktyk w Czechach, Niemczech i w Polsce mają na celu pomoc w określeniu warunków wstępnych oraz kluczowych wymagań w zakresie skutecznych sposobów rewitalizacji. Po bliższym przyjrzeniu się tym rzekom w każdym z krajów partnerskich powrócimy do tego aspektu i przedstawimy ramy rewitalizacji miejskich obszarów nadrzecznych bardziej szczegółowo.

Biorąc pod uwagę istotne przestrzenne, społeczne, ekologiczne, a także ekonomiczne aspekty rewitalizacji rzek, projekty te zapewniają wgląd w niezbędne elementy planowania i finansowania projektu, a także pokazują, w jaki sposób wymagania społeczne i przestrzenne dotyczące rewitalizacji i, co równie ważne, cele ochrony środowiska mogą zostać skutecznie włączone do procesu rewitalizacji. Każdy z poniższych przykładów dobrych praktyk kładzie szczególny nacisk na kilka lub nawet wszystkie wymienione wyżej aspekty:

- Odnowienie historycznego koryta wodnego w Chrudim

- Odnowienie odcinka potoku Krůtecký w Pradze
- Środki ochrony przeciwpowodziowej na rzece Loučná w Litomyšlu
- Otwarcie młynówki Pleiße-mühlgraben w Lipsku
- Odnowienie rzeki Neckar w Villingen-Schwenningen
- Rekreacja na brzegach rzeki Neckar w Stuttgarcie
- Odnowienie zabytkowego Parku im. Dittricha przy rzece Pisia w Żyrardowie
- Renaturyzacja rzeki Rakówki w Bełchatowie
- Renaturyzacja rzeki Sokołówki w Łodzi

Odnowienie historycznego koryta wodnego w Chrudim

Przed rewitalizacją, młynówka w centrum historycznym Chrudim była w bardzo złym stanie. Kolejne odcinki wody były zaniedbane i zatkane przez gliny i inne osady niejednorodne. Młynówka nie posiadająca żadnej funkcji wpływała negatywnie na wgląd zabytkowego centrum miasta.

Stan młynówki w 1995 r

Po rewitalizacji w 2009 r.

Nowy bieg dawnej młynówki

2

Plan odnowienia młynówki został zaproponowany przez urząd gminy Chrudim, a władze miasta w pełni popierały projekt przez cały okres jego planowania, promocji i realizacji. Sama młynówka jest własnością miasta, tak jak większość sąsiednich ziem, co ułatwiło realizację, gdyż wymagała ona decyzji urbanistycznej miasta, pozwolenia na budowę oraz zgody konserwatorów. Tylko jeden odcinek, otoczony przez prywatne ogrody, nie mógł zostać odnowiony.

Projekt rozpoczął się na początku lat 90-tych a jego realizacja trwała od 1995 do 2009 r. Zastosowane środki były inspirowane naturalnymi biegami rzek i przewidywały meandrowanie rzeki za pomocą drobnego żwiru i odcięcia ramion rzeki oraz odcinków z głazami i ostrymi kamieniami z wąwozów skalnych. Specyfikacje dotyczące roślinności zostały określone wcześniej, po zasięgnięciu opinii ekspertów.

Przywrócenie historycznego koryta w Chrudim było pierwszym kompleksowym odnowieniem młynówki w warunkach ograniczonej przestrzeni miejskiej na terytorium Czech. Koszt

wyniósł ok. 500.000 euro i został sfinansowany przez urząd gminy Chrudim oraz z dotacji od Państwowej Fundacji Ministerstwa Środowiska Republiki Czeskiej. Ogólny sukces projektu możliwy był dzięki korzystnym warunkom w zakresie planowania i realizacji. Obszar koryta był własnością miasta, z łatwym dostępem do młynówki za pomocą dróg miejskich. Powyższy fakt i możliwość kontrolowania poziomu wody ułatwiły realizację inwestycji. Jednocześnie to, że młynówka jest sklasyfikowana jako zabytek historyczny, struktura techniczna, niewystarczający przepływ przez prawie cały rok, wysoki poziom sedymentacji, wreszcie brak środków finansowych stanowiły główne przeszkody w realizacji.

Nowy bieg dawnej młynówki

Niemniej jednak, zarówno ekologiczne, jak i społeczne cele projektu zostały zrealizowane. Jakość wody koryta znacznie się polepszyła, a naturalne możliwości oczyszczania zostały zwiększone. Utworzono nowe siedliska oraz usunięto przeszkody dla zwierząt wodnych (np. za pomocą przepławek). Ponadto, młynówka została ponownie włączona do struktury miasta. Zapewniono nowy, wygodny i przyjemny obszar w pobliżu wody, nadający się do wypoczynku dla dzieci i dorosłych. W ten sposób cel rozwoju miasta, polegający na zwiększeniu wartości estetycznych miasta został osiągnięty.

Odnowienie odcinka potoku Krůtecký w Pradze

Potok Krůtecký jest prawym dopływem potoku Litovicko-š árecký i przebiega przez park naturalny Šárka-Lysolaje, którego najcenniejsze części są niewielkimi obszarami chronionymi. Stan potoku był bardzo niekorzystny, gdyż przepływał on głównie przez betonowy kanał, często przebiegając przez

obszary zarośnięte roślinnością ruderalną, przeplatane niekontrolowanymi wysypiskami odpadów. Głównym celem rewitalizacji było więc zwiększenie wartości ekologicznej tego ciek wodnego.

Rewitalizacja na 260 metrowym odcinku od potoku Krůtecký polegała głównie na usunięciu betonowych bloków w kształcie koryt. Trasa potoku została zmieniona, aby ponownie umożliwić jego naturalny przepływ wzdłuż doliny. Dlatego też, pierwsza część koryta rzeki została przekierowana na ławkę, która znajdowała się za wylotem drewno skanalizowanego odcinka. Części koryta rzeczno poddane naciskowi zostały wzmocnione narzutem kamiennym. Projekt obejmował również utworzenie mokradeł z sadzawką o powierzchni ok. 90m² z roślinnością typową dla mokradeł. Na obszarze pozostawiono młode klony i jesiony, a przebieg nowego strumienia został zoptymalizowany w stosunku do ich lokalizacji.

Oprócz głównego celu, czyli poprawy niezadowolającego stanu koryta rzeki oraz zwiększenia jego wartości ekologicznej, projekt zakładał również zwiększenie możliwości retencyjnych

Krůtecký przed rewitalizacją w maju 2007 r.

W trakcie rewitalizacji w lipcu 2007 r.

Prace rewitalizacyjne w lipcu 2007 r.

na nowo powstałych mokradłach. Oprócz naturalnego rozwoju aluwialnego terenu zalewowego meandrującego koryta rzeki, dokonano również odnowy wysypisk oraz utworzono nowe siedliska na mokradłach.

Odnowa potoku Krůtecký była pierwszą naturalną rewitalizacją potoku w rejonie Pragi i miała miejsce w pobliżu obszaru miejskiego. Realizacja projektu została znacznie ułatwiona ze względu na fakt, że miasto jest właścicielem większości terenów miejskich objętych inwestycjami, zarządza biegiem rzeki, oraz opracowało główną koncepcję projektu, który był wspomagany także przez radnego ds. ochrony środowiska. Łączne koszty realizacji projektu wyniosły 26.000 euro i zostały przyznane wyłącznie z budżetu miasta.

Nowy staw

Środki ochrony przeciwpowodziowej na rzece Loučná w Litomyšlu

Osiedle na Placu Komenského w Litomyšlu było odosobnioną częścią miasta o niedostatecznej ochronie przeciwpowodziowej. Miejsce to nie było odpowiednio połączone z rzeką Loučná i częścią miasta na lewym brzegu rzeki. Brzegi rzeki nie były utrzymywane w dobrym stanie, ponadto potrzebny był most na tym odcinku. Dlatego też głównymi celami projektu była ochrona przeciwpowodziowa, połączenie dotychczas oddzielonego osiedla mieszkaniowego z miastem oraz rewitalizacja brzegów rzeki Loučná.

W latach 2001/2002 bieg rzeki został uregulowany w sposób przyjazny dla środowiska poprzez utworzenie nasypu wzmacnianego gabionami na prawym brzegu oraz łagodnego profilu podłużnego. Wybudowany został również nowy most dla pieszych. Ponadto zapewniono dostęp do rzeki za pomocą drewnianych stopni i ścieżki wzmacnianej gabionami wzdłuż wody. Obecnie dwa chodniki na lewym brzegu prowadzą do Domu Smetany i klu-

Stan przed rewitalizacją w 2001 r.

Loučná po rewitalizacji

bu muzycznego Kotelna. Naprawiono także ściany nośne po lewej stronie rzeki. Również problem braku roślinności wzdłuż rzeki Loučná został rozwiązany przez posadzenie roślinności towarzyszącej.

Oprócz zapewnienia funkcjonalnej ochrony przeciwpowodziowej, projekt miał także charakter ekologiczny i społeczny. Jego celem było utrzymanie siedlisk pstrąga przez zastosowanie łagodnego profilu podłużnego a także przewidywał zwiększenie populacji dzikich kaczek poprzez zapewnienie łatwego dostępu do rzeki. Z drugiej strony, utworzono kilka możliwości na poznanie rzeki, tak aby wzrosła atrakcyjność obszaru dla mieszkańców i turystów.

Przyznane dotacje obejmowały większą część kosztów projektu - około

Nowy dostęp do rzeki

850.000 euro. Ponieważ kluczowe nieruchomości należały do miasta i spółki państwowej Povodí Labe, státní podnik, a miasto było jedynym organem właściwym dla projektu, poprawa ochrony przeciwpowodziowej w Litomyšlu została pomyślnie zrealizowana, wraz ze wszystkimi dodatkowymi korzyściami wymienionymi powyżej.

Otwarcie młynówki Pleiße-mühlgraben w Lipsku

Młynówka Pleiße-mühlgraben ma całkowitą długość 3.7 km i znajduje się na obszarze administracyjnym Miasta Lipsk. Od odnogi na jazie Pleißewehr Connewitz na południu, zmierzając w kierunku północnym do rzeki Parthe, Pleiße-mühlgraben jest otoczona głównie przez budynki nadbrzeżne, a także przez drogi i drogi dojazdowe. Młynówka w jednej czwartej swojej długości otoczona jest terenami zieleni. Pomimo wielu jazów, ryby i inne organizmy wodne mogą przepływać przez większość młynówki Pleiße-mühlgraben ze względu na ich dogodną konstrukcję.

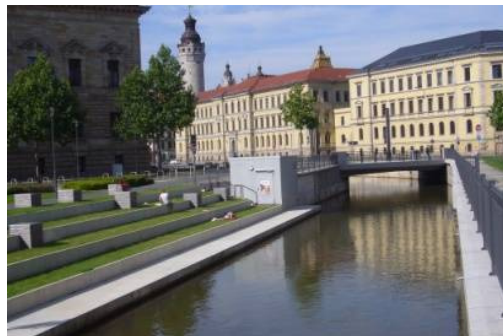

Przepusty na Pleiße-mühlgraben w 1954 r.

W latach 50-tych utworzono przepust na ok. 3 km Pleiße-mühlgraben, a prawie 600 m zostało zasypanych z powodu nadmiernego zanieczyszczenia wody. W 1992 r. zdecydowano, że ciek zostanie otwarty. Planowanie i realizacja należą do obowiązków miasta Lipsk, w szczególności Wydziału ds. Miejskich Terenów Zieleni i Cieków Wodnych. Gmina uzyskała wsparcie od stowarzyszenia »Förderverein Neue Ufer e.V.«, które powstało w 1996 r. Decyzja władz o ponownym otwarciu strumienia była promowana przez liczne inicjatywy i kampanie publiczne od końca lat 80-tych.

Między 1996 a 2007 r. ukończono realizację siedmiu odcinków, w tym otwarcie młynówki, rewitalizację sąsiadujących terenów zieleni, powstanie wodnego placu zabaw dla dzieci oraz kładki dla pieszych, a także realizację pływających ogrodów na jazie Nonnenmühlwehr.

Porozumienie finansowe w sprawie podziału finansowania pomiędzy różnych partnerów okazało się być kluczowym czynnikiem dla sukcesu projektu. Każdy z realizowanych do-

Pięć stopni i sześciany symbolizują pierwsze taktory koncertu Skrzypcowego e-moll Mendelssohna

tychczas odcinków konstrukcyjnych finansowany był w jednej trzeciej przez miasto Lipsk, jednej trzeciej przez dotacje z Kraju Federalnego Saksonii, dwie niemieckie fundacje na rzecz środowiska - Deutsche Bundesstiftung Umwelt oraz Allianz Umweltstiftung, a w jednej trzeciej przez prywatnych właścicieli terenów nadbrzeżnych.

Udział społeczeństwa, a raczej inicjatywa publiczna, była kolejnym ważnym czynnikiem w promowaniu projektu. Stowarzyszenie »Förderverein Neue Ufer e.V.« wspiera miasto Lipsk, oferuje możliwość informowania opinii publicznej o projekcie oraz składania własnych propozycji. Interes publiczny jest pobudzany przez kon-

Przepusty na Pleiße-mühlgraben w latach 90-tych.

Urządzenia spiętrzające wodę na jazie Nonnenmühlwehr

Pływające ogrody

Część odnowionej rzeki Neckar

kursy i warsztaty dla mieszkańców, a także przez połączenie ciek wodnego ze sztuką. Ponadto, szkoły i uniwersytet były zaangażowane w proces planowania - specjalnie przygotowana koncepcja dydaktyczna w zakresie edukacji ekologicznej i komunikacji środowiskowej. Chociaż na początku właściciele terenów nadbrzeżnych mieli zastrzeżenia co do otwarcia Pleißemühlgraben, ponieważ obawiali się nieprzyjemnych zjawisk, takich jak brzydkie zapachy i muszki, obawy te zostały rozwiane a odnowione otwarte przestrzenie są obecnie bardzo dobrze przyjmowane.

Odnowienie rzeki Neckar w Villingen-Schwenningen

Chociaż Villingen-Schwenningen jest często nazywane „źródłem Neckar”, rzeka nie była obecna i zauważalna w mieście. W odpowiedzi na masowe zanieczyszczenie przez ścieki komercyjne i prywatne, rzeka Neckar została skanalizowana w 1960 r. i zniknęła całkowicie z krajobrazu miasta.

Rozwój miasta, zwiększenie szczelności powierzchni gleby i coraz większa intensywność opadów deszczu sprawiły, że system kanałów miejskich często ulegał przeciążeniu.

Były szef Wydziału ds. Terenów Zieleni i Środowiska zauważył znaczenie otwarcia rzeki Neckar. W latach 80-tych rozpoczął realizację odnowy wzdłuż wzorcowych odcinków rzeki, finansowaną z funduszy przeznaczonych na konserwację rzeki, w celu przedstawienia wyników i uzyskania poparcia dla pomysłu ponownego otwarcia całego ciek wodnego. Jego następcą kontynuował tę pracę. W 2003 r. Wydział ds. Terenów Zieleni i Środowiska złożył wniosek

Rewaloryzacja terenu

Grunty zostały pozyskane w wyniku przebudowy ulicy na ścieżkę spacerową i drogę rowerową

o uczestnictwo w Krajowej Wystawie Ogrodniczej w celu ruszenia projektu do przodu.

Projekt został podzielony na cztery odcinki konstrukcyjne, które odzwierciedlały dostępność nieruchomości i finansowania. Wymagane nieruchomości zostały pozyskane na różne sposoby, np. przez rozebranie ulicy, przez przeniesienie ścieżki rowerowej na ulicę publiczną, ponowne przeznaczenie dawnego koryta rzeki na obszar komercyjny lub przy użyciu dawnych terenów przemysłowych. Programy finansowania przez państwo były bardzo pomocne w finansowaniu projektu.

Obecnie otwarta rzeka Neckar jest zasilana przez czystą wodę ze źródeł i dopływów, podczas gdy sieć kanalizacji istnieje nadal w podziemnych rurach. W miarę możliwości rzeka Neckar została przeniesiona do swojego pierwotnego koryta rzeki, a nowe koryto rzeki zostało zaprojektowane w stanie pół-naturalnym.

Przez długi czas projekt nie miał szerokiego poparcia i był przedmiotem kontrowersyjnych dyskusji, ale zaangażowanie personelu projektu

doprowadziło w końcu do jego sukcesu. Oprócz różnych jednostek administracji, lokalna grupa Agenda-21, jak również organizacje ochrony przyrody brały udział w przygotowywaniu koncepcji rozwoju akwenu wodnego. Zorganizowana w 1999 r. konferencja na temat przyszłości umożliwiła społeczeństwu partycypowanie w tych działaniach. Odbyły się różne imprezy informacyjne i otwarte posiedzenia rady. Osoby, na które projekt wpływał bezpośrednio były informowane o wszystkim listownie oraz podczas wizyt studyjnych. Intensywne zaangażowanie publiczne i działania w zakresie public relations okazały się kluczowe dla osiągniętego sukcesu.

W ten sposób, otwarcie skanalizowanej rzeki Neckar zapewniło wsparcie dla przywrócenia pierwotnego krajobrazu miasta i jego tożsamości. Jednocześnie została usprawniona ochrona przeciwpowodziowa poprzez rozładowanie i odciążenie miejskiej sieci kanalizacyjnej. Ogólna jakość środowiska, w szczególności jakość wody, zostały poprawione. Obecnie w mieście znajduje się nowa zielona oś będąca bardzo popularnym obszarem wśród mieszkańców i turystów.

Rekreacja na brzegach rzeki Neckar w Stuttgarcie

Głównym celem projektu było zapewnienie dostępu do wody i utworzenie obszarów rekreacyjnych. Potrzeba przeprowadzenia zmian wynikała

Naturalne siedziska

Nagrodzony statek do zabawy

z przeprowadzonych wcześniej interwencji technicznych. Na początku XX wieku rzeka Neckar była regulowana z Plochingen w dół rzeki, gdzie wpływa do Renu, aby umożliwić statkom jej wykorzystanie jako drogi wodnej. Strome brzegi zostały utwardzone betonem, powodując brak dostępu do rzeki. Obszar projektu został wykorzystany na baraki i tereny przemysłowe.

Od roku 1980 gmina Stuttgart przygotowała plany poprawy sytuacji ekologicznej oraz utworzenia otwartych przestrzeni wzdłuż rzeki Neckar. W roku 1990 zarys planu dla obszaru projektu został przedstawiony prywatnej fundacji ochrony środowiska Allianz Umweltstiftung, która udzieli-

Platforma widokowa na brzegu rzeki

ła mu wsparcia finansowego. Budowę rozpoczęto w 1991 r.; pierwszy odcinek konstrukcyjny zakończono w 1993 r., drugi w 1994 r. Trzeci odcinek budowlany (1999-2003) został włączony do odnawianego obszaru w dzielnicy Bad Cannstatt, koncentrując się na modernizacji terenów miejskich i tworzeniu obszarów rekreacyjnych.

Po obu stronach rzeki Neckar betonowe brzegi zostały zastąpione dużymi kwadratowymi kamieniami i konstrukcjami wykonanymi z kamieni wodnych o różnej wielkości. Utworzono kilka płytkich stref wodnych. Większość obszaru została zaprojektowana jako otwarta przestrzeń z łąkami, ścieżkami spacerowymi i trasami rowerowymi, oraz pomieszczeniami przeznaczonymi do wypoczynku. Powstała również platforma dla odwiedzających umożliwiająca korzystanie z wody.

Innowacyjny plac zabaw w postaci statku został zbudowany i uzyskał nagrodę Deutscher Spielraumpreis 2004 przyznaną przez magazyn Stadt und Raum. Utworzono tam również obiekty sportowe, takie jak obiekt do

wspinaczki skałkowej na słupie starego mostu kolejowego, boisko do piłki nożnej oraz tor do gry w kule. Ten ostatni został wybudowany przez mieszkańców z ich własnej inicjatywy. Odnowili oni także ruiny zabytkowego mostu. Cały obszar stał się parkiem publicznym – Neckarauenpark – który jest bardzo popularny wśród mieszkańców sąsiadujących terenów.

Rzeka Pisia: Odnowienie zabytkowego Parku im. Dittricha w Żyrardowie

Zakłady żyrdowskie są doskonałym przykładem miasta przemysłowego z końca XIX i początku XX wieku, oraz jedynym zabytkiem w Europie, który został prawie całkowicie zachowany jako żywy miejsko-architektoniczny system. Osiedle Zakładów Lniarskich Żyrardów S.A. obejmuje również Park im. Karla Dittricha, który został nazwany na cześć prezesa firmy urodzonego w Lipsku.

Jednym z celów projektu renowacyjnego było przywrócenie wa-

lorów przyrodniczych rzeki Pisia, biegnącej przez Park im. Dittricha. Ponadto, funkcjonalność i estetyka miejskiej przestrzeni publicznej, jak również rozwój obiektów kulturalno-rekreacyjnych miały być wspierane poprzez odnowienie zaniedbanego Parku im. Dittricha. Projekt obejmował przebudowę willi Dittricha oraz 58.000 m² parku. Odnowa zabytkowego parku miała miejsce w latach 2004-2007 i została sfinansowana przez Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Żyrardowa. Koszt inwestycji wyniósł około 1,1 mln euro i został pokryty przez fundusze uzyskane od Unii Europejskiej, państwa polskiego a także miasta Żyrardów.

W planie rewitalizacji wyznaczono kilka obszarów, w których zaobserwowano braki w podstawowej infrastrukturze technicznej, degradację budynków, zanieczyszczenie środowiska, bezrobocie, trudne warunki życia, przestępczość i niski poziom aktywności społecznej. Projekt ten został podzielony na dziewięć zespołów. Rysunek przedstawia lokalizację i za-

Odcinek D4 - Plan odbudowy zabytkowego Parku im. Dittricha

Meandrujący strumień w Parku im. Dittricha – jesień 2009 r

kres projektu renowacyjnego oznaczonego jako „D-4”.

Realizacja projektu obejmowała modernizację infrastruktury hydro-technicznej: Jaz „Luca” został wyremontowany wraz z naprawami wałów na rzece Pisia i utworzeniem przelewu. Małe akwenty zostały zrekonstruowane w naturalnej postaci ponadto, infrastruktura techniczna została wzbogacona o nowoczesne oświetlenie, systemy monitoringu i toalety publiczne. Prace obejmowały także aranżacje przestrzenne parku z roślinami, ścieżkami, kładkami dla pieszych, ogrodzeniami, placami zabaw dla dzieci, obiektami małej architektury, jak również odbudowę amfiteatru i fontanny przy wejściu.

Program renowacji został przedyskutowany z zainteresowanymi stronami na etapie planowania i realizacji. W celu zapewnienia udziału społeczeństwa, wykorzystano różne formy środków komunikacyjnych, np. poczta i poczta elektroniczna, rozmowy telefoniczne, komunikacja społeczna, kontakt z dziennikarzami, informacje prasowe, konferencje, wywiady,

regularne, okresowe oraz okazjonalne materiały drukowane. Odbyły się spotkania z mieszkańcami budynków mieszkalnych znajdujących się na obszarze projektu, a także z władzami lokalnymi spółdzielni mieszkaniowych jak również z przedsiębiorcami zainteresowanymi inwestowaniem w obszary przemysłowe. Program został również przedstawiony organizacjom pozarządowym, które coraz chętniej stawały się aktywne w procesie planowania i realizacji.

Dzisiaj wartością dodaną projektu jest niepowtarzalny klimat parku i jego rzeki, który doceniany jest przez mieszkańców i turystów. Park wraz ze starymi drzewami, ogrodami, jeziorami i stawami odzyskał dawne piękno i stanowi atrakcyjny obszar rekreacyjny. Koncerty muzyki klasycznej organizowane są w amfiteatrze przed odnowioną willą Dittricha, w której mieści się obecnie Muzeum Zachodniego Mazowsza.

Niemniej jednak, realizacja projektu była utrudniana przez kilka niedociągnięć. Po pierwsze, nierozwiązane kwestie dotyczące własności utrudniały realizację projektu. Dodatkowo, dane

Rozwidlenie rzeki Pisia w Parku im. Dittricha

Rzeka Rakówka w Bełchatowie

administracyjne okazały się niewystarczające, a lokalne statystyki, metodologia zarządzania projektem, mechanizmy w zakresie udziału społeczeństwa, a także źródła finansowania zewnętrznego na rzecz renowacji i modernizacji pozostawiały wiele do życzenia. Niemniej jednak projekt pokazał sposoby na pokonanie tych przeszkód. Jednym z głównych powodów sukcesu projektu rewitalizacji było zdecydowanie pozytywne zaangażowanie samego miasta. Nie tylko pomogło ono w uzyskaniu funduszy europejskich dla Żyrardowa, ale zmieniło sposób postrzegania miasta przez społeczność. W konsekwencji doprowadziło to do wzrostu zainteresowania ze strony mediów, turystów, inwestorów i doprowadziło do odnowienia najbardziej zdegradowanych terenów w mieście.

Renaturyzacja rzeki Rakówki w Bełchatowie

Powyższy projekt uwzględniał konieczność ochrony i naturalnego rozwoju doliny rzeki Rakówki poprzez organi-

Rewitalizowany park w pobliżu rzeki Rakówki

Altana w rewitalizowanym parku przy rzece Rakówka

zowanie gospodarki ściekowej oraz plan rewitalizacji rzeki w Parku Olszewskich. Rewitalizacja ta miała pomóc w utworzeniu z tej części Bełchatowa lepszego miejsca do życia i rekreacji oraz w zwiększeniu wartości przyrodniczej miasta poprzez promowanie turystyki i działalności komercyjnej.

Po rewitalizacji części rzeki Rakówki i rekonstrukcji zbiornika w latach 1996-1999, studium rozwoju zlecone przez gminę Bełchatów udokumentowało potrzebę ochrony doliny Rakówki i przygotowania wieloletniego planu inwestycyjnego. Projekt obejmował aspekty w zakresie zachowania ciągłości korytarza ekologicznego, jak również trwającą modernizację systemu zaopatrzenia w wodę i systemu oczyszczania ścieków. W procesie realizacji tego planu zainwestowano prawie 700.000 euro do końca 2011 roku.

Działania rewitalizacyjne w latach 90-tych przekonały, że takie projekty są dobre dla miasta i rzeki. W rezultacie, władze miasta zostały zachęczone do kontynuowania prac nad rewitalizacją rzeki Rakówki. Utrzymanie dobrej komunikacji z mieszkańcami, zwiększenie

ich zainteresowania i zaangażowania, a także zacieśnienie współpracy między jednostkami gminy przyczyniło się do osiągnięcia podobnego sukcesu na etapie kontynuacji projektu, pomimo faktu, że uzyskanie funduszy było trudne.

W ramach udziału społeczeństwa, odbywały się spotkania z mieszkańcami obszaru wybranego do rewitalizacji, program przedstawiono również organizacjom pozarządowym. W ciągu trzynastu lat trwania projektu, coraz więcej osób uczestniczyło w planowaniu przyszłych działań rewitalizacyjnych. Poza inwestycjami, integracja mieszkańców i przekonywanie ludzi, że możliwe jest pozytywne działanie było głównym celem projektu rewitalizacji.

W ten sposób projekt odniósł sukces w poprawie jakości życia poprzez przywrócenie i zapewnienie dostępu do nowych przestrzeni rekreacyjnych.

Renaturyzacja rzeki Sokołówki w Łodzi

Koncepcja renaturyzacji doliny rzeki Sokołówki została opracowana w 1990 r., wspólnie przez władze miasta

Plan informacyjny na temat projektu rewitalizacji rzeki Sokołówki

i naukowców z Uniwersytetu w Łodzi. Dolina niewielkiego miejskiego ciekuroz fragmentami naturalnej roślinności oraz gruntami rolnymi były zaniedbywane przez bardzo długi czas. Plany renaturyzacji obejmowały rozszerzenie obszaru poprzez spiętrzenie wody. Zaplanowano tu także obszary rekreacyjne, takie jak miejsca na pikniki, ścieżki rowerowe i ścieżki do joggingu. Renaturyzacja doliny rzecznej składała się z odbudowy czterech zbiorników, naturalnego koryta rzeki oraz roślinności przybrzeżnej, i była realizowana w latach 2004-2006. Oprócz rozwoju obszarów rekreacyjnych dla mieszkańców, rewitalizacja dziedzictwa kulturowego i wartości przyrodniczej doliny rzeki Sokołówki była jednym z głównych celów tego projektu.

W przeszłości, rozległa 45-hektarowa posiadłość w dolinie Sokołówki należała do jednego z najbogatszych przemysłowców w Łodzi, Juliusza Heinzela, który wybudował rezydencję pałacową otoczoną przez cenny park krajobrazowy. Tutaj dolina Sokołówka charakteryzuje się wyjątkowym pięknem przyrody i nielicznymi śladami ingerencji człowieka. W związku z tym, ta część rzeki nadawała się na renaturyzację doliny. Na początku został odbudowany Zbiornik Zgierska; powstał on w kotlinie po byłym oczku wodnym zwanym Chachuły. Obszar wokół zbiornika został obsiany trawą i obsadzony drzewami i krzewami. Ścieżki spacerowe, place zabaw i miejsca dla zwierząt sprawiły, że zbiornik jest obszarem rekreacyjnym dla

Zbiornik Zgierska

Zbiornik Teresy

mieszkańców, a także schronieniem dla ptactwa wodnego. Zbiornik Teresy, odbudowany w 2006 r., jest napełniany wodą z Sokołówki przez podziemny kanał. Basen jest otoczony starymi drzewami i graniczy z wyspą o powierzchni 200 metrów kwadratowych.

W odniesieniu do celów ekologicznych, przeprowadzenie renaturalizacji rzeki Sokołówki polepszyło mikroklimat i jakość wód powierzchniowych, umożliwiło bezpieczne odprowadzanie wody deszczowej, usunęło niedogodności w postaci dróg gruntowych, usprawniło zarządzanie ochroną środowiska i odnowienie zaniedbanych części istniejącego krajobrazu miejskiego, wreszcie zwiększyło świadomość ekologiczną mieszkańców. Przy zachowaniu jakości środowiska w mieście projekt osiągnął szereg celów społecznych i ekonomicznych, które idą z nim w parze. Należały do nich utworzenie nowej tożsamości przestrzeni miejskiej, integracja mieszkańców i poprawa jakości życia poprzez przywrócenie i utworzenie dostępu do nowych publicznych przestrzeni rekreacyjnych. W rezultacie poprawie uległa estetyka miasta,

zaś turystyka i działalność komercyjna zostały wypromowane.

Mimo poważnych problemów finansowych (które zostały rozwiązane za pomocą funduszy unijnych) renaturyzacja rzeki Sokołówki pomogła poprawić kulturę i wartości estetyczne krajobrazu, stworzyła możliwości zatrudnienia i wzrost dochodów miasta z podatków, a przede wszystkim, poprawiła stan zdrowia mieszkańców miasta, a co za tym idzie, także jakość ich życia.

Dodatkowo projekt okazał się być niezwykle przykładowym skutecznym udziału społeczeństwa. Dzięki dobrej współpracy pomiędzy władzami miasta Łodzi, Uniwersytetem Łódzkim oraz wieloma organizacjami pozarządowymi powstała platforma, która zgromadziła przedstawicieli wszystkich zainteresowanych stron. W ramach tzw. Learning Alliance, organizowane były spotkania z mieszkańcami, lokalnymi spółdzielniami mieszkaniowymi, a także z przedsiębiorcami zainteresowanymi inwestowaniem w obszary przemysłowe. Sesje informacyjne w szkołach i okolicznych dzielnicach, a także oświadczenia w prasie i na stronach internetowych

znacznie zwiększały świadomość społeczeństwa i zachęcały do wsparcia projektu.

Dobre praktyki – doświadczenia

Historie rzek przedstawione na poprzednich stronach (których można by przytoczyć o wiele więcej) pokazują, że sytuacja początkowa rzek i strumieni w trzech branych pod uwagę krajach jest bardzo podobna. W przeszłości częste wykorzystywanie cieków miejskich w celach przemysłowych lub transportowych, a także zrzut ścieków coraz bardziej odgradzały miasta od ich rzek. Strumienie straciły swoje funkcje ekologiczne i zostały wybrukowane lub skanalizowane. Aż do późnych lat XX wieku nie doceniano wystarczająco znaczenia środowiskowego ani potencjalnych funkcji rekreacyjnych rzek. W krajach Europy Zachodniej rewitalizacja i odnowa rzek rozpoczęła się w latach 80-tych, podczas gdy w państwach Europy Wschodniej rozpoczyna się dopiero po 1990 r.

Z trudności, którym musiały stawić czoła projekty rewitalizacji można wyciągnąć wiele wniosków. Analiza przykładów dobrych praktyk pokazuje, że problemy postrzegane jako najbardziej dotkliwe są zależne od odpowiednich krajowych doświadczeń w zakresie rewitalizacji miejskich obszarów nadrzecznych. Chociaż tradycja rewitalizacji i odnowy jest tylko o dziesięć lat starsza w krajach Europy Zachodniej, ta różnica w czasie powoduje różne

postrzeganie przeszkód podczas planowania i wdrażania etapów projektów na Wschodzie i na Zachodzie.

W Polsce wiele trudności wynika z braku odpowiednich baz danych dotyczących obszarów i niezgodnych danych statystycznych dotyczących różnych sfer życia w mieście. Problem ten potęgowało niewielkie doświadczenie i metodologia dla zintegrowanych projektów rewitalizacji obszarów miejskich i naturalnych. Ze względu na raczej krótki przedział czasu od upadku żelaznej kurtyny, mechanizmy prawne, modele partnerstwa publiczno-prywatnego oraz lokalne mechanizmy finansowe nie są jeszcze w pełni dostępne w celu zapewnienia wystarczającej podstawy do opracowania i realizacji projektów. Dlatego też, w Polsce nadal preferowane są konwencjonalne środki techniczne dla cieków wodnych ze względu na brak wiedzy, doświadczenia, a także szkoleń w zakresie trendów i możliwości, doświadczenia i przykładów półnaturalnej rewitalizacji rzek.

Problem ten dotyczy również Republiki Czeskiej. Co więcej, władze miast w Republice Czeskiej mają ograniczone możliwości w zakresie ingerencji w przygotowanie projektów ochronny przeciwpowodziowej, ponieważ odpowiedzialne są za nie inne instytucje, które z reguły nie wspierają stosowanie półnaturalnych metod i zasad zintegrowanej rewitalizacji. W przeciwieństwie do Republiki Czeskiej i Polski, w Niemczech głównymi przeszkodami w realizacji projektów są biurokracja

i kiepska współpraca – głównie ze względu na brak pracowników i czasu. Tylko kilka urzędów ds. planowania charakteryzuje się wysokim poziomem kompetencji w zakresie rewitalizacji rzeki, a tylko kilka urzędów spełnia wymagania związane z planowaniem federalnych dróg wodnych.

Z wyjątkiem konkretnych problemów, które napotykają projekty rewitalizacji w Republice Czeskiej, Niemczech i Polsce, istnieją również wspólne przeszkody w realizacji projektów we wszystkich trzech krajach. Tak więc, jedną z największych trudności jest brak środków finansowych. W przypadku większości projektów trudno było uzyskać dostęp do niezbędnych środków i konieczne były intensywne wysiłki mające na celu uzyskanie finansowania. Czasami występowały okoliczności umożliwiające pozyskanie nowych zasobów w odpowiednim czasie, a część projektów była w stanie złagodzić znaczne ograniczenia w zakresie finansowania przez łączenie inicjatyw rewitalizacji ze środkami ochrony przeciwpowodziowej. Bardzo często jednak realizacja projektów rewitalizacji była opóźniana ze względu na brak środków finansowych. Aby przedstawić dokładniejszy obraz ram finansowych rewitalizacji, powrócimy do tego zagadnienia w rozdziale 4.

Kolejnym problemem projektów we wszystkich krajach były trudności w uzyskaniu dostępu do ziemi i przestrzeni potrzebnych do podjęcia kroków rewitalizacyjnych. Tak długo, jak grunty wzdłuż brzegów rzeki lub stru-

mienia pozostają w prywatnych rękach lub prawo własności do nich jest niejasne, bardzo trudno jest rozpocząć rewitalizację. Dlatego też skomplikowane procesy nabycia gruntów lub przepisania praw poprzedzają często rzeczywisty czas projektu rewitalizacji.

Ponadto, powszechny jest brak świadomości co do korzyści płynących z rewitalizacji przestrzeni przyrzecznych, a tym samym brak wsparcia publicznego i politycznego. Trudno jest przekonać decydentów o pozytywnych aspektach takich obszarów, ponieważ bardzo często dane ilościowe o korzyściach ekonomicznych i innych niż ekonomiczne nie są dostępne. Opinia publiczna jest również często niechętna z powodu słabo rozwiniętej świadomości w zakresie zagadnień środowiskowych. To połączenie braku publicznego i politycznego zrozumienia zagadnienia ze względu na brak informacji i mniejszy stopień uczestnictwa oznacza, że rewitalizacja miejskich obszarów przyrzecznych nadal jest trudnym i czasochłonnym zadaniem. Z drugiej strony, przedstawione tu przykłady, jak również ponad dwadzieścia pięć dodatkowych przypadków dobrych praktyk opisanych w podręczniku REURIS wskazują, że zaobserwowano wsparcie i aprobatę społeczeństwa po ukończeniu danych projektów. Pokazuje to znaczenie udziału społeczeństwa – im wcześniej, tym lepiej. Jako że Republika Czeska, Niemcy, Polska i prawdopodobnie wiele innych państw cierpią mniej lub bardziej na brak udziału społeczeństwa, powrócimy do tego aspektu w następnym rozdziale.

Znaczenie zaangażowania społeczeństwa

3

W latach 90-tych, udział społeczeństwa wszedł w nowy wymiar ze względu na rosnącą świadomość w zakresie ochrony środowiska oraz pojawienie się koncepcji zrównoważonego rozwoju. Deklaracja z Rio i Agenda 21 (Organizacja Narodów Zjednoczonych 1992a i 1992b) wezwały do zwiększenia udziału społeczeństwa w podejmowaniu decyzji dotyczących środowiska i doprowadziły do przyjęcia Konwencji z Aarhus w Europie (EKG ONZ 1998), która to przyznaje prawa publiczne w zakresie udziału społeczeństwa oraz dostępu do informacji i wymiaru sprawiedliwości w ramach rządowych procesów podejmowania decyzji w sprawach dotyczących środowiska lokalnego, krajowego i transgranicznego.

Od czasu wprowadzenia Konwencji z Aarhus, świadomość w zakresie konieczności udziału społeczeństwa znacznie wzrosła, natomiast samo społeczeństwo coraz bardziej oczekuje zaangażowania. Wiele prób zainicjowania udziału społeczeństwa zakończyło się jednak niepowodzeniem. We wszystkich trzech krajach objętych projektem REURIS udział społeczeństwa od dłuższego czasu pojmowany był jako podawanie do wiadomości publicznej informacji wymaganych prawem. Dlatego też, jeśli ludzie zostają zaangażowani (zbyt) późno lub czują się niedoinformowani i niewysłuchani w ważnych sprawach, akceptacja społeczna dla projektów pozostaje na

niskim poziomie. Powodzenie projektu rewitalizacji jest ściśle powiązane z akceptacją i poparciem społecznym, ponieważ rezultaty procesów rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych mają bezpośredni wpływ na obywateli. Bardzo ważne jest inicjowanie zaangażowania już na początku projektu oraz angażowanie społeczeństwa na każdym etapie jego realizacji. Po omówieniu strukturalnych aspektów udziału społeczeństwa odniesiemy się do konkretnych doświadczeń związa-

Spotkanie zespołu REURIS z ekspertami, Stuttgart, sierpień 2010 r.

nych z zaangażowaniem interesariuszy w kontekście REURISa.

Deklaracja z Rio

Kwestie środowiskowe najlepiej jest rozwiązywać przy udziale wszystkich zainteresowanych obywateli na odpowiednim poziomie. Na szczeblu krajowym każda osoba powinna mieć odpowiedni dostęp do informacji dotyczących środowiska, które są w posiadaniu organów władzy publicznej i obejmują informacje na temat materiałów niebezpiecznych oraz działalności w danej społeczności. Należy także zapewnić społeczeństwu możliwość udziału w procesach decyzyjnych. Państwa powinny ponadto zachęcać do rozwoju świadomości i udziału społeczeństwa przez powszechny dostęp do informacji. Powinien zostać także zapewniony skuteczny dostęp do postępowań sądowych i administracyjnych, obejmujących odszkodowania i zadośćuczynienia.

Źródło: Organizacja Narodów Zjednoczonych 1992a, Zasada 10

Udział w procesach planowania i realizacji

Współpraca z grupami docelowymi i interesariuszami podczas planowania i realizacji procesu rewitalizacji może przyjmować różne formy. Te formy współpracy i udziału różnią się w zależności do poziomu obowiązkowego zaangażowania społecznego.

W 1969 r. Sherry Arnstein opisała drabinę udziału w swoim tekście na temat zaangażowania obywateli w procesach planowania. Zdefiniowała ona osiem szczebli o różnym stopniu zaangażowania społecznego, począwszy od najniższych poziomów, w których planowanie i realizacja nie dają możliwości udziału społeczeństwa. Na najwyższym szczeblu drabiny proces udziału obejmuje uprawnienia obywateli w zakresie

uznawania, kontrolowania lub wetowania decyzji. Poniższe ustępy są oparte na drabinie Arnstein. Tezy tej autorki zostały dostosowane do współczesnych potrzeb. Omówimy pięć podstawowych kroków zaangażowania społecznego w procesie planowania i realizacji projektu: informacje, konsultacje, współdecydowanie, częściowe przekazanie uprawnień i kontrolę obywatelską.

Informacje

Tekst Arnstein powinien być traktowany poważnie: wiele procedur nie uwzględnia udziału społeczeństwa, gdyż nie oferują obywatelom możliwości wpływu na proces podejmowania decyzji. Polityka informacyjna należy do tej kategorii. Informowanie grup docelowych i całego społeczeństwa jest niezbędnym, pierwszym krokiem w każdym procesie udziału społecznego, ale nie obejmuje jeszcze samego udziału. Chociaż informowanie społeczeństwa jest często klasyfikowane jako pewien rodzaj udziału, „dostęp do informacji i udział społeczeństwa to zdecydowanie oddzielne kwestie” (Hansen Mäenpää 2007: 20). Minimalne wymagania co do udziału społeczeństwa w projekcie to dostęp do informacji na temat planów. Do pogłębienia procesu udziału społecznego niezbędne jest aktywne rozpowszechnianie informacji.

Konsultacje

Zgodnie z wytycznymi Europejskiej Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW)

pierwszy, niski stopień udziału oznacza konsultacje z grupami docelowymi (Wspólna Strategia Wdrażania RDW, Wytyczne 2003: 12). Autorzy tacy jak Arnstein niekoniecznie zgadzają się z taką oceną konsultacji. Niemniej jednak, aktywne konsultacje w ramach procesu opracowywania projektu pokazują, że decydenci uwzględniają poglądy i opinie grup docelowych. Konsultacje mogą także wykazać gotowość decydentów do wysłuchania grup docelowych.

Z drugiej strony, grupy docelowe nie mają żadnej gwarancji, że ich punkt widzenia wpłynie w jakikolwiek sposób na proces planowania. Jeżeli konsultacje z obywatelami nie są połączone z innymi formami udziału społeczeństwa, one „nadają się pozorne, gdyż nie dają pewności, że obawy i pomysły obywatela zostaną uwzględnione” (Arnstein 1969: 217).

Konsultacje w formie pisemnej obejmują publikowane materiały, które można otwarcie komentować, jak również ankiety sprawdzające opinie obywateli. Konsultacje ustne obejmują rozmowy z interesariuszami. Zainteresowane osoby mogą podjąć dyskusję z jednostkami odpowiedzialnymi za projekt. W celu oszacowania wpływu procesów konsultacji na proces realizacji projektu warto rejestrować liczbę osób biorących udział w dyskusjach lub przychodzących na spotkania, jak również ilość uzyskanych przez nich informacji lub materiałów, bądź ankiet wypełnionych przez uczestników. Ważne jest także

Warsztaty z mieszkańcami w Katowicach,
wrzesień 2010 r.

prowadzenie ewidencji wyników konsultacji oraz konsekwencji dla rozwoju projektu.

Współdecydowanie

3 Ten poziom udziału obejmuje oficjalne środki współpracy uzgodnione przez wszystkie zaangażowane strony. Wspólne komisje lub komitety, a także konkretne formy współpracy są ustalane i nie można ich zmienić jedna strona. Biorąc to pod uwagę, przedstawiciele grup docelowych lub interesariuszy biorą udział w spotkaniach, natomiast decydenci naradzają się z grupami docelowymi w sprawach dotyczących opracowywania projektu. Partnerstwo oznacza więc, że obie strony mają wpływ na projekt w ramach negocjacji prowadzonych pomiędzy decydentami i grupami docelowymi lub interesariuszami. Ostateczna decyzja nie może zostać jednak podjęta przez przedstawicieli wyłącznie jednej z grup interesu.

Gdy pożądanym jest ten stopień udziału, powinny zostać ustalone pewne kryteria dotyczące oceny,

czy starania okazały się skuteczne. Analizie mogą zostać poddane następujące aspekty: Kto wdrażał używane mechanizmy negocjacji? W jaki sposób współpracują grupy docelowe i decydenci? Czy istnieją jakiegokolwiek narzędzia do rozwiązywania konfliktów lub przerywania impasu?

Przekazanie uprawnień

Aktywny udział grup docelowych w procesie podejmowania decyzji w oparciu o przekazanie uprawnień wymaga podstawy prawnej określającej jego zakres i strukturę. Mimo że delegowane uprawnienia mogą nadawać obywatelom dominującą pozycję w podejmowaniu decyzji w zakresie danego planu lub programu, lub przyznawać przedstawicielom grup docelowych większość głosów w procedurach decyzyjnych, zwiększone uczestnictwo może także oznaczać wiele zalet dla polityków. Przekazanie ich uprawnień (lub ich części) podczas procesu przygotowywania i realizacji projektu daje co najmniej dwa pozytywne efekty: jednostka posiadająca uprawnienia zostaje zwolniona od odpowiedzialności, natomiast akceptacja decyzji wśród grup docelowych jest niemal pewna. Mimo to, większość decydentów pragnie utrzymać swój wpływ na przygotowanie projektu. Dlatego też, przekazane lub wspólne kompetencje pozostają ograniczone do konkretnych aspektów. W każdym przypadku, podczas określania zakresu uprawnień przekazanych w proce-

się udziału ważna jest ocena możliwości i wpływu interesariuszy w procesie podejmowania decyzji, narzędzi organizacyjnych do wykorzystywania uprawnień obywateli, ich prawa do wetowania decyzji oraz, rzecz jasna, zakresu tematów przekazanych interesariuszom lub obywatelom do samodzielnego decydowania.

Kontrola obywatelska

Samoorganizacja może wynikać z troski społeczeństwa lub rozczarowania poprzednim traktowaniem określonej kwestii, w wyniku czego obywatele tworzą własną grupę interesów. Oznacza to, że wszystkie ważne aspekty projektu są ustalane przez interesariuszy. Wszystkie aspekty planowania i realizacji są ustalane przez obywateli, natomiast odpowiedzialność za działania lub projekt leży całkowicie po stronie interesariuszy.

Samodecydowanie obywateli oraz interesariuszy jest oczywiście najwyższym poziomem udziału społeczeństwa. Ściśle mówiąc, jest ono czymś więcej niż tylko udziałem obywateli, gdyż w tym przypadku interesariusze całkowicie przejmują odpowiedzialność. Przykładem jest założenie stowarzyszenia użytkowników wody przez obywateli (Wspólna Strategia Wdrażania RDW, Wytyczne 2003: 13).

Te poziomy udziału nie powinny być traktowane jako alternatywne rozwiązania, ale raczej jako części procesu. W wielu przypadkach dany etap musi zostać zakończony, zanim

możliwe będzie przystąpienie do kolejnego. Dodatkowo, wg Wiedemanna i Femersa (1993), udział społeczeństwa może wzrastać wraz z poziomem dostępu do informacji, jak również uprawnień obywateli w procesie podejmowania decyzji. Co więcej, zaangażowanie wszystkich potencjalnych interesariuszy w każdy etap procesu planowania lub podejmowania decyzji nie jest możliwe ani konieczne (Hansen, Mäenpää 2007: 23). Zależność tę przedstawia rysunek po prawej stronie, zaczerpnięty ze Wspólnej Strategii Wdrażania Ramowej Dyrektywy Wodnej (Wspólna Strategia Wdrażania RDM, Wytyczne 2003: 13).

Ponieważ projekty rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych są w większości inicjowane i zarządzane przez specjalistów, prawdopodobieństwo, że udział społeczeństwa będzie kiedykolwiek oznaczał kontrolę obywatelską, jest niewielkie. Dlatego też

Poziomy zaangażowania społecznego

mało prawdopodobnym jest, że planowanie, podejmowanie decyzji i zarządzanie programem rewitalizacji zostaną w całości przekazane w ręce obywateli. Jednakże powszechnymi narzędziami stały się procesy informacyjne oraz konsultacje z interesariuszami. Wzrasta także znaczenie współdecydowania. Prezentacja działań pilotażowych REURIS w rozdziale 5 przedstawia stopień udziału społeczeństwa w procesie planowania. Przenoszenie uprawnień w fazie realizacji jest możliwe, ale nie zostało jeszcze zastosowane w praktyce.

Dotychczas, podczas omawiania wszystkich poziomów udziału społeczeństwa, odnosiliśmy się do grup docelowych, interesariuszy i opinii publicznej. Musimy bardziej precyzyjnie określić te grupy w kontekście procedur udziału społeczeństwa związanych z projektem REURIS. Główni

interesariusze w projektach rewitalizacji obszarów miejskich są zasadniczo podzieleni na trzy grupy.

Grupa polityczno-administracyjna obejmuje władze, takie jak gminy, służby miejskie, władze lokalne, organy statutowe i instytucje rządowe, oraz regionalne lub lokalne władze administracyjne. Administracja publiczna zajmuje się często koordynowaniem planowania i realizacji tych projektów, w związku z czym jest ona odpowiedzialna także za proces udziału społeczeństwa. Politycy ponadto biorą często udział w w/w procesach w celu zadbania o swój interes polityczny lub wypełnienia obowiązków w zakresie danego aspektu zarządzania miastem. Nie zawsze jednak posiadają specjalistyczną wiedzę w danym zakresie. Decyzje na szczeblu lokalnym podejmowane są natomiast przez członków rady miasta.

Wartość płynąca z zaangażowania społeczeństwa w proces rewitalizacji

Udział społeczeństwa

- ... oparty jest na przekonaniu, że jednostki, na które oddziałuje decyzja mają prawo brać udział w procesie podejmowania decyzji.
- ... zapewnia, że wkład społeczeństwa będzie miał wpływ na decyzje.
- ... promuje zrównoważone decyzje, uznając i przekazując potrzeby i interesy wszystkich uczestników, w tym decydentów.
- ... ułatwia udział jednostek zainteresowanych decyzją, lub na które decyzja może mieć potencjalny wpływ.
- ... zabiega o wkład uczestników w zakresie planowania sposobu udziału.
- ... dostarcza uczestnikom informacje, których potrzebują, aby uczestniczyć w sposób znaczący.
- ... przekazuje uczestnikom, w jaki sposób ich wkład miał wpływ na decyzję.

Źródło: *International Association of Public Participation*. www.iap2.org

Druga grupa interesariuszy składa się ze specjalistów z organizacji sektora prywatnego i publicznego, zawodowych grup wolontariuszy oraz socjalnych, ekonomicznych lub środowiskowych organizacji pozarządowych. Zorganizowana opinia publiczna obejmuje także podmioty lokalne oraz przedstawiciele prywatnych i publicznych instytucji i stowarzyszeń, którzy zazwyczaj wyrażają zainteresowanie ze względu na posiadanie nieruchomości, prowadzenie działalności na danym obszarze, reprezentowanie interesów dobra publicznego, lub innego rodzaju zainteresowanie danym obszarem, zagadnieniem lub projektem. Wśród nich znajdują się np. szkoły, muzea, grupy ochrony przyrody, kluby sportowe, przedsiębiorstwa, lokalne grupy obywatelskie, stowarzyszenia najemców, spółdzielnie mieszkaniowe czy izby handlowe.

Trzecia grupa składa się z lokalnych interesariuszy, którzy nie są specjalistami, np. właściciele ziemskich, indywidualnych mieszkańców, rolników lub firm. Do grupy tej należą osoby, które uważają, że projekt dotyczy ich bezpośrednio. Podstawowym powodem udziału obywateli jest utrzymanie lub poprawa jakości ich życia, przyczynienie się do ochrony środowiska lub wspieranie dobra wspólnego. Pomimo że przedstawiciele tej grupy nie zawsze mają wiedzę, możliwości i umiejętności potrzebne w procesie planowania, braki te mogą zostać zrównoważone przez bardziej sformalizowane grupy, takie jak zorganizowane społeczeństwo.

Spotkanie z uczniami szkoły średniej w Katowicach

Doświadczenia REURIS – zaangażowanie społeczeństwa

Często podkreśla się, że aktywne zaangażowanie interesariuszy może poprawić jakość procesów planowania oraz podejmowania decyzji. W wielu przypadkach doświadczenie związane z udziałem społeczeństwa, czy też raczej brakiem tego udziału okazało się jednak niezadowolające. Udział społeczeństwa przez długi czas był traktowany jako przekazywanie opinii publicznej informacji wymaganych przez prawo. Ponieważ ludzie zostają zaangażowani (zbyt) późno lub czują się niedoinformowani i niewysłuchani w ważnych kwestiach, akceptacja społeczna dla tego typu projektów pozostaje na niskim poziomie.

Doświadczenia z udziału społeczeństwa w Polsce i Republice Czeskiej pochodzą ze stosunkowo krótkiego okresu. Na tle hierarchicznej struktury władz publicznych i jednoznacznych kompetencji w zakresie podejmowania decyzji, udział społeczeństwa w Polsce jest często traktowany wyłącznie jako konsultacje społeczne.

Jest to najbardziej popularna forma udziału społeczeństwa oparta na prawie UE i przepisach prawa polskiego. Konsultacja jest postrzegana jako regulacyjny proces, w którym wkład społeczeństwa w dotyczące go kwestie oznacza dwukierunkową wymianę informacji przed podjęciem decyzji, głównie między przedstawicielami gminy i społeczeństwem. Jest to otwarty proces umożliwiający jednostkom i grupom udział w procesie podejmowania decyzji w gminie. Jego główne cele są więc następujące: poprawa społecznego zaangażowania w projektach na dużą skalę, kształtowanie polityki i prawodawstwa, zwiększenie efektywności i przejrzystości tych procesów. Pomimo istniejących ram prawnych w zakresie konsultacji społecznych, rutynowe procedury i narzędzia do integracji społeczeństwa w procesie konsultacji społecznych są niewystarczające. Ponadto, administracja często postrzega konsultacje społeczne jako uciążliwość, a nie jako źródło informacji.

Projekt REURIS w Katowicach dał jedną z pierwszych możliwości równoczesnego współdziałania przedstawicieli różnych środowisk poprzez

Spotkanie ze specjalistami w Katowicach

W kierunku owocnego dialogu I

Pierwsze spotkania zainicjowane przez zespół REURIS w Katowicach były trudne, gdyż większość zespołu nie miała doświadczenia, uczestnikom natomiast brakowało ogólnej wiedzy na temat rewitalizacji, w szczególności na temat projektu. Z biegiem czasu, zespół był w stanie określić, co może pójść nie tak w trakcie dyskusji i nauczył się przygotowywać siebie i uczestników przed rozpoczęciem każdego warsztatu, np. przez wcześniejsze rozdanie materiałów informacyjnych. Liczba uczestników wzrastała wraz ze wzrostem świadomości w zakresie potrzeby współpracy, dlatego podczas serii spotkań i warsztatów zostało przezwyciężonych wiele trudności.

wymianę doświadczeń i wypracowanie wspólnych stanowisk. Podejście to zadziałało całkiem dobrze, ponieważ zespół REURIS był w stanie zainteresować wielu specjalistów rewitalizacją miejskich przestrzeni nadrzecznych. Jeden z największych problemów wynikał z indywidualnych interesów przedstawicieli z różnych środowisk. Nakłonienie ich do współpracy w celu osiągnięcia wspólnego dobra było trudne i czasochłonne.

Zaobserwowane, początkowo niechętnie postawy interesariuszy mogły wynikać z wcześniejszego braku udziału społeczeństwa w procesie rewitalizacji w Bydgoszczy. Obywatele nie są jeszcze wystarczająco przyzwyczajeni

Seminarium ze studentami w Lipsku, marzec 2010 r.

czajeni do sytuacji, w której ich głos zostaje wysłuchany podczas realizacji inwestycji prowadzonych przez miasto. Dzięki jednak pozytywnym doświadczeniom związanym z działaniami pilotażowymi, uczestnicy spotkania zdali sobie sprawę z tego, że ich głosy mają znaczenie w tego typu procesach. Beneficjenci brali udział we wszystkich operacjach związanych z działaniem pilotażowym w Bydgoszczy. Zaangażowanie społeczności lokalnej oraz instytucji związanych z obszarem miało na celu propagowanie identyfikacji z własnym miastem. Oczekuje się, że tego rodzaju działania doprowadzą w przyszłości do większej integracji społeczności lokalnych, zwrócenia większej uwagi na bezpieczeństwo w zakresie korzystania z danego obszaru, zmniejszenia wandalizmu, wreszcie do powszechnego przekonania o pozytywnych rezultatach prawidłowo przeprowadzonego procesu rewitalizacji.

Proces udziału społeczeństwa zależy od lokalnych warunków, doświadczenia uczestników oraz oczekiwań wszystkich stron. Obecnie, stosowanie narzędzi związanych z udziałem społeczeństwa w Polsce prowadzi zazwyczaj

do gromadzenia informacji, zamiast do realnego wpływu społeczeństwa na procesy decyzyjne. W Katowicach i Bydgoszczy projekt REURIS udowodnił, że w porównaniu z pozostałą częścią kraju konsultacje społeczne i współpraca między władzami publicznymi, takimi jak władze miasta i jego służby, a lokalnymi mieszkańcami i organizacjami pozarządowymi, funkcjonują na stosunkowo wysokim poziomie. Choć ogólne podejście do współpracy między przedstawicielami miasta, mieszkańcami lokalnymi oraz innymi organizacjami jest zadowalające, według polskich partnerów REURIS, wiele jej aspektów można jeszcze zmienić na lepsze.

Projekty rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych w Republice Czeskiej otrzymują powszechne poparcie społeczne, w szczególności, gdy przynoszą konkretne, pozytywne zmiany na obszarach, które mogą być wykorzystywane przez obywateli. Wspomniane obszary to: tereny rekreacyjne, szlaki rowerowe czy place zabaw. Zazwyczaj udzielane jest także publiczne wsparcie dla projektów ochrony przeciwpowodziowej, choć nie zawsze poparcie to jest jednomyślne. Mieszkańcy miasta wykazują zwykle niewielkie zainteresowanie projektami, które leżą poza jego granicami, nie przynoszą widocznych zmian dla jakości życia mieszkańców lub dotyczą głównie celów związanych z gospodarką wodną lub ochroną środowiska.

W ostatnich latach wzrosła integracja elementów planowania par-

tycypacyjnego w ramach projektów rewitalizacji rzek. Ustanowienie systematycznego i kompleksowego systemu komunikacji jest istotne w budowaniu zaufania i zwiększania stopnia udziału różnych podmiotów w danym projekcie. W tym zakresie aktywna jest Czeska Krajowa Sieć Zdrowych Miast, wspomagająca miasta w łączeniu w założony sposób szeregu zagadnień, takich jak strategiczne wykorzystanie gruntów i planowanie społeczne, zarządzanie projektami oraz, w niektórych przypadkach, monitorowanie rozwoju miast za pomocą wskaźników zrównoważonego rozwoju. Pozytywne przykłady obejmują miasta takie jak Dobříš, Kroměříž i Vsetín. Procesy te są trudniejsze w większych miastach, takich jak Brno i Pilzno, i czasami funkcjonują lepiej, gdy projekt jest istotny dla całego miasta lub jest realizowany na poziomie dzielnicy. Ostatnie przykłady z Brna obejmują np. planowane odnowienie przestrzeni publicznych o kluczowym znaczeniu, takich jak Zelný trh, Římské náměstí, Bjorsonův sad i rewitalizację tarasów Černovice.

W tym zakresie projekt rewitalizacji Starej Ponávki może być uważany za pierwszy długoterminowy projekt uwzględniający od samego początku udział społeczeństwa. Projekt zrealizował cel polegający na zwiększeniu świadomości społecznej w zakresie aspektów środowiskowych rewitalizacji cieków wodnych na obszarach miejskich. Wystawy, strona internetowa projektu, jakość prezentacji projektu na spotkaniach publicznych, jak rów-

Spotkanie ze specjalistami w Brnie

nież stosunkowo duże zainteresowanie mediów to dowód na to, że przedstawicielom miasta Brna udało się poruszyć aktualne i ważne zagadnienia, interesujące dla mieszkańców miasta, w którym rzeki zawsze odgrywały znaczną rolę. Informacje na temat projektu były wyszukiwane przez młodych ludzi, którzy zapoznawali się z tą kwestią na swoich uczelniach i/lub w pracy zawodowej

W kierunku owocnego dialogu II

W ramach dobrego przygotowania do spotkań publicznych warto posiadać wiedzę o innych, nieraz kwestionowanych, projektach na obszarze, na którym rozważa się udział społeczeństwa w planowanej inwestycji. Najważniejszą lekcją z doświadczeń związanych z udziałem społeczeństwa w Czechach jest fakt, że uczestnicy są bardziej otwarci jeżeli projekt jest przedstawiany im od samego początku procesów przygotowania, badań i analiz. Najbardziej efektywnymi strategiami były oddzielne spotkania z określonymi grupami uczestników i współdziałanie w poszukiwaniu rozwiązań.

podczas poruszania zagadnienia ochrony przyrody, gospodarki wodnej, architektury, urbanistyki. Starania związane z udziałem w projekcie dotarły także do starszych mieszkańców, którzy również odczuwają więź z historią miasta i przekształceniami jego rzek.

Od samego początku projektu w Pilźnie, nad celami REURISa dyskutowała i pracowała najszersza gama specjalistów, organizacji, właścicieli i użytkowników. Odbyło się wiele spotkań, profesjonalnych konsultacji i seminariów. Dzięki doskonałej współpracy w bardzo krótkim czasie osiągnięto porozumienie w sprawie projektu i wysoki stopień szczegółowego planowania. Mamy nadzieję, że projekt stopniowo zmierza w kierunku udanej realizacji.

W Niemczech natomiast, wykorzystywane metody współpracy i udziału społeczeństwa zależą od rodzaju i zakresu poszczególnych projektów. Istnieją niezbędne formalne procedury wymagane ustawowo, na przykład przez federalny kodeks budowlany. Dotyczą one obowiązujących planów zagospodarowania przestrzennego i przygotowawczych planów zagospodarowania przestrzennego lub planów gospodarowania zbiornikami wodnymi zgodnie z Ramową Dyrektywą Wodną UE. Udział społeczeństwa i zaangażowanie organów administracji publicznej są wymagane w przypadku formalnych procedur upoważniających, takich jak procedury zatwierdzania planowania i ocena wpływu poszczególnych projektów na środowisko. Procedury te nie wykraczają jednak

„Wilki morskie” podczas zajęć szkolnych w plenerze

poza poziom konsultacji. W przypadku, gdy projekty rewitalizacji mają na celu bardziej zaawansowany udział społeczeństwa, uczestnictwo wymagane ustawowo nie jest konieczne. Poza tym, procedury te nie sprzyjają współpracy lub pracy zespołowej między służbami administracyjnymi, ponieważ udział społeczeństwa kontrolowany jest przez formalne procedury, natomiast możliwości wykorzystania alternatywnych inicjatyw są niewielkie.

Niemniej jednak, w Niemczech istnieją różne zinstytucjonalizowane modele współpracy, które nie są wymagane ustawowo. W Stuttgarcie, na przykład, występują one w postaci współpracy w zakresie pojedynczych projektów, mniej lub bardziej regularnych spotkań grup roboczych i komisji politycznych postępujących zgodnie z procedurami określonymi przez gminę. Nie istnieje jednak żadna forma instytucjonalnej komisji z mandatem do opracowywania wspólnej strategii planowania i promowania projektów rewitalizacji przestrzeni miejskich. Służby administracyjne miasta współpracują ze sobą wyłącznie w ramach indywidualnych projektów, a odpowiedzialność przenoszona jest pomiędzy służbami.

W kierunku owocnego dialogu III

W trakcie realizacji projektu REURIS zespół z Uniwersytetu w Lipsku używał różnych metod, aby umożliwić uczestnikom spotkanie i realizację ich pomysłów. Szczególny nacisk położono na zachęcanie do spotkań obywateli i przedstawicieli różnych instytucji, którzy wcześniej nie bywali w regularnym kontakcie. Szczególnie skuteczna w tym zakresie okazała się być np. inicjatywa pod nazwą „Wasserflöhe in Aktion” (Wioślarki w akcji). Akcja ta zaangażowała nauczycieli szkół, pedagogów środowiskowych, działaczy na rzecz ochrony środowiska, pedagogów muzealnych i służby miejskie i miała na celu rozwój świadomości ekologicznej dzieci na obszarze projektu REURIS. Przez około rok spotkali się w różnych grupach, współpracowali w ramach inicjatywy „Wioślarki w akcji”, wzmacniając w ten sposób wzajemne relacje. Za to podejście programowe zespół uniwersytecki otrzymał nagrodę Agenda 21 w Lipsku w 2010 r.

3

Ponadto w kontekście udziału społeczeństwa i zaangażowania interesariuszy zewnętrznych planiści krajobrazu muszą borykać się z ograniczeniami związanymi z czasem i personelem. Pragną oni wspierać udział społeczeństwa, ale muszą zdecydować, czy jest to dla nich opłacalne. Projekty rewitalizacji obszarów miejskich są również bardzo skomplikowane i zależne od wiedzy ekspertów, dlatego ich techniczne aspekty mogą być niezrozumiałe dla przeciętnego obywatela. Stąd też udział społeczeństwa w projektach związanych z planowaniem krajobrazu, w szczególności projektach rewitalizacji przestrzeni miejskich, nie wykracza poza poziom informacji i integracji grup docelowych w ramach konsultacji.

Bez względu na oczywiste ograniczenia dotyczące udziału społeczeństwa, zespoły REURIS w Niemczech pracowały nad licznymi strategiami w celu zwiększenia zaangażowania interesariuszy, podobnie jak zespoły w Polsce i w Republice Czeskiej. Odbywały się spotkania z burmistrzami i radami dzielnic, władzami administracyjnymi miasta i biurami planowania przestrzennego. Na posiedzeniach różnych rozmiarów uwzględniani byli prywatni i instytucjonalni interesariusze, tacy jak mieszkańcy, właściciele nieruchomości, rolnicy, studenci, uczniowie, instytucje opieki nad dziećmi, lokalni przedsiębiorcy, jak również stowarzyszenia związane z wodą lub grupy robocze zajmujące się ochroną środowiska. Wizyty w lokalizacjach projektów, spacer z przewodnikiem, lub wydarzenia takie jak rozpoczęcie wykopów dawały możliwość dostosowania podejścia do konkretnych zainteresowanych grup społecznych. Tym i innym wydarzeniom towarzyszyła działalność w zakresie public relations, np. informacje prasowe, nagłośnienie w telewizji, strony internetowe, ankiety i wystawy.

Wnioski

Rozwój zaangażowania interesariuszy oraz zdobycie doświadczenia w udziale społeczeństwa był jednym z celów projektu REURIS. Ponieważ ramy krajowe związane z udziałem społeczeństwa różnią się w Republice Czeskiej, Niemczech i Polsce, inicjatywy w zakresie zaangażowania interesariuszy rozpoczynały się na odmiennych poziomach i działały w różnych kontekstach. Niemniej jednak, zespół REURIS wyciągnął ogólne wnioski ze wspólnych doświadczeń.

Z punktu widzenia administracji i lokalnych decydentów, wzmocnienie udziału społeczeństwa znacznie zwiększa jego akceptację, a także zaangażowanie i wsparcie dla procesów decyzyjnych. Nie tylko sprawia, że podejmowane decyzje są bardziej przejrzyste, ale przyspiesza także procesy planowania i realizacji, dzięki czemu sama realizacja jest bardziej skuteczna i charakteryzuje się mniejszą liczbą nieporozumień lub sporów sądowych. „Poprzez udział społeczny mogą zostać podjęte długoterminowe, szeroko akceptowane rozwiązania w zakresie planowania zbiorników wodnych. Pozwala to uniknąć potencjalnych konfliktów, problemów związanych z zarządzaniem i długoterminowych kosztów” (Wspólna Strategia Wdrażania RDW, Wytyczne 2003: 14). Zaangażowanie interesariuszy pomaga ujawniać konflikty we wczesnej fazie procesu planowania, umożliwiając identyfikację wymagań, potrzeb i oczekiwań społeczeństwa. W ten sposób ułatwia ono rozwiązywanie ww. kwestii, oraz zwiększa szansę na zrównoważoną reakcję na różne interesy. Zaangażowanie społeczeństwa

wykorzystuje również doświadczenie lub lokalną wiedzę interesariuszy, zwiększając w ten sposób jakość planów i działań oraz ostatecznego rezultatu projektu.

W odniesieniu do społeczeństwa, udział interesariuszy wzmacnia więzi między ludźmi i ich społecznościami, oraz rozwija tożsamość lokalną. Jednocześnie, zwiększa się świadomość w zakresie znaczenia rzek miejskich i korzyści płynących z projektów rewitalizacji. Szczególnie możliwość uczestnictwa w procesach planowania i realizacji zwraca uwagę społeczeństwa na zapotrzebowanie na integracyjne podejście do rewitalizacji rzek, które uwzględnia aspekty społeczne, ekonomiczne i ekologiczne. Odpowiedzialność społeczna i środowiskowa przyczyni się np. do poprawy poparcia społecznego dla projektu rewitalizacji w zakresie finansowania lub wolontariatu. Zaangażowanie społeczeństwa jest nie tylko wymagane prawem, jest też bardzo rozsądne i: „nigdy nie jest na nie zbyt wcześnie” (Wspólna Strategia Wdrażania RDW Wytyczne 2003: 17). Wreszcie, wnioski wyciągnięte w kontekście REURISa przyczynią się do poprawy jakości przyszłych procesów udziału społeczeństwa dzięki zapewnieniu wszystkim stronom szans na zdobycie związanego z nimi doświadczenia.

Informacja

Więcej danych dotyczących zaangażowania społeczeństwa znajduje się w 2 części „Podręcznika rewitalizacji rzek miejskich” na stronie www.reuris.gig.eu

4

Znaczenie Rewitalizacji Rzek Miejskich

Podobnie jak w przypadku innych inwestycji, rewitalizacja rzek miejskich nie jest możliwa bez pozyskania odpowiednich funduszy. W celu uzyskania społecznej i politycznej akceptacji dla planowanych wydatków, koszty działań rewitalizacyjnych powinny być obliczone jak najbardziej dokładnie, z uwzględnieniem ewentualnego wzrostu wydatków. Kolejna część niniejszego rozdziału opisuje rodzaje wydatków występujących w projekcie rewitalizacji w celu ułatwienia oceny wszystkich obszarów wydatków, które powinny zostać uwzględnione.

Rewitalizacja nie może zostać zrealizowana bez poparcia politycznego i społecznego. Akceptacja zależy głównie od oceny ogólnych kosztów działań. Konieczne

jest zatem zrównoważenie kosztów przez jak największą ilość możliwych korzyści, aby uzyskać akceptację planowanych wydatków przez decydentów i społeczeństwo. W wielu przypadkach korzyści będą musiały zostać opisane jakościowo a nie ilościowo, gdyż ich oszacowanie będzie trudne i może niejednokrotnie leżeć poza możliwościami miasta. Metoda zastosowana w projekcie REURIS traktuje rzeki miejskie jako ekosystemy, które świadczą różnorodne usługi. Druga część niniejszego rozdziału zawiera ogólne omówienie usług ekosystemowych i opis oceny korzyści z usług ekosystemowych w kontekście działań pilotażowych REURIS.

Oprócz równoważenia przewidywanych kosztów, przy ubieganiu się o dofinans-

sowanie ważny jest odpowiedni opis korzyści. Mając na względzie fakt, iż większość miast nie jest w stanie sfinansować rewitalizacji z własnych budżetów lokalnych, muszą one pozyskiwać dodatkowe środki na ten cel. Ostatnia część niniejszego rozdziału prezentuje wiele źródeł wykorzystywanych przez partnerów REURIS w celu uzyskania jak największych funduszy na rewitalizację.

Koszty rewitalizacji rzek

Rewitalizacja miejskich przestrzeni nadrzecznych jest kosztowna. Dokładny koszt zależy od indywidualnych warunków lokalnych, ale w każdym przypadku wszystkie przewidywane wydatki powinny być obliczone tak dokładnie, jak to jest tylko możliwe. Od samego początku należy brać pod uwagę wiele różnych rodzajów kosztów.

Zasadniczo, projekt rewitalizacji składa się z czterech etapów. Po intensywnym pierwszym etapie planowania następuje drugi etap, który służy przygotowaniu wybranego obszaru do inwestycji. Podczas trzeciego etapu realizowana jest planowana inwestycja, następnie re-

zultaty zrewitalizowanej rzeki muszą zostać utrzymane. Możemy teraz przyjrzeć się bliżej różnym rodzajom kosztów, które mogą się pojawić podczas tych czterech etapów, tworząc razem całkowity koszt rewitalizacji.

Gdy władze lokalne rozpoczynają planowanie rewitalizacji rzeki lub innego ciekę wodnego przebiegającego przez obszar miejski, jedna z pierwszych i najbardziej istotnych kwestii, którą należy się zająć dotyczy prawa własności do akwenu wodnego i jego brzegów. Jeśli rewitalizowany obszar nie należy do miasta, większa część kosztów planowania wynika z przygotowania zakupu gruntów. Wówczas konieczne jest skontaktowanie się z dotychczasowymi właścicielami i przekonanie ich, że powinni sprzedać swoje nieruchomości. Należy również wynegocjować odpowiednie ceny i warunki oraz wykonać wymagane procedury prawne i administracyjne. Część techniczna planowania koncentruje się na badaniach, analizach i dokumentacjach. Obejmują one badania hydrologiczne i pobieranie prób, jak również obliczenia hydrotechniczne i hydrologiczne. Muszą zostać również opracowane modele powodziowe, które należy poddać ocenie zagrożenia powodziowego stwarzanego przez akwen wodny. Często wymagana jest ekspertyza zewnętrzna, gdyż pracownicy administracji miasta mogą nie posiadać stosownych kompetencji.

W związku z prawnymi aspektami projektu rewitalizacji, należy wziąć pod uwagę dwa rodzaje zobowiązań, które są czasochłonne i mogą okazać się również

Struktura kosztów rewitalizacji

Rewitalizacja obejmuje koszty:
 ... planowania projektu
 ... przygotowania terenu do rewitalizacji
 ... realizacji inwestycji
 ... utrzymania zrewitalizowanych terenów nadrzecznych

kosztowne. Z jednej strony, wiele etapów w procesie rewitalizacji wymaga pozwoleń. W celu dalszej realizacji niezbędne są procedury oceny planowania i pozwoleń na budowę. Czasami konieczne jest również przeprowadzenie audytów ekologicznych. Z drugiej strony, coraz bardziej istotny staje się udział społeczeństwa, co opisano w poprzednim rozdziale. Oznacza to, że rozsądnym podejściem jest przedstawienie projektu rewitalizacji społeczeństwu oraz interesariuszom już w trakcie pierwszego etapu planowania. W tym celu należy przygotować oraz zorganizować prezentacje i spotkania.

Podczas drugiego etapu, działania ukierunkowane są na przygotowanie obszaru rewitalizacji. Mogą one rozpocząć się od badania historii obszaru, w tym wykopalisk i analiz archeologicznych. Jeżeli badania te prowadzą do opóźnienia w realizacji projektu, należy uwzględnić nie tylko wydatki na odpowiednie badania archeologiczne, ale także koszty, które pojawią się, gdy dalsze prace zostaną przełożone. Ze środowiskowego i biologicznego punktu widzenia, przed rozpoczęciem inwestycji muszą zostać przeprowadzone róż-

ne analizy struktur osadów, struktury siedlisk, jakości wody, zanieczyszczenia i metod oczyszczania zanieczyszczonych terenów. Ponadto, zarówno planowanie, jak i wyniki powyższych analiz mogą prowadzić do konieczności przeniesienia całości lub części infrastruktury, która obecnie znajduje się na danym obszarze.

Realizacja planów rewitalizacji jest zazwyczaj częścią projektu, w którym obliczenia kosztów są najbardziej dokładne, gdyż służby miejskie odpowiedzialne za budowę i roboty ziemne zazwyczaj mają doświadczenie w szacowaniu kosztów dla podobnych zadań. Niemniej jednak, wydatki te muszą zostać ustalone i zestawione. Obejmują one usuwanie gleby, wyrównanie terenu, budowę nowych koryt rzek, oraz projektowanie architektury krajobrazu na brzegach i na obszarach przyległych. Jeśli planowane są tereny rekreacyjne, musi zostać dostarczone np. wyposażenie placów zabaw lub obiektów sportowych. Inwestycje w odcinkach rzeki wrażliwych pod względem środowiska wymagają nadzoru środowiskowego. Jeśli projekt rewitalizacji jest połączony ze środkami ochrony przeciwpowodziowej, pociąga to za sobą duże nakłady, które muszą zostać uwzględnione w planie finansowym.

Osoby zaangażowane w ocenę kosztów rewitalizacji rzeki muszą być świadome, iż projekt nie zakończy się wraz z oficjalnym oddaniem do użytkowania. Działania rewitalizacyjne muszą być utrzymywane, co zazwyczaj oznacza, że organ inwestujący ma obowiązek monitorowania akwenu wodnego i jako-

Rewitalizacja rzeki na obszarze takim jak Stuttgart wymaga kosztownych przygotowań

ści wody, stanu nadbrzeża i roślinności, rozwoju sytuacji ekologicznej i zrównoważonego rozwoju osiągniętych celów ekologicznych i rekreacyjnych. Można założyć, że koszty utrzymania będą stanowiły tylko niewielką część całkowitych wydatków. Niemniej jednak, należy się spodziewać, że koszty te będą długoterminowe.

To krótkie podsumowanie pokazuje, iż zwrócenie uwagi na pewne podstawowe zasady w trakcie planowania kosztów i wydatków pomoże zagwarantować, że rewitalizacja zakończy się sukcesem. Niemal każdy projekt inwestycyjny obejmuje niespodziewane czynniki kosztowe, które pojawiają się w trakcie procesu planowania i realizacji. Dlatego też, istotne jest wykonanie jak najbardziej dokładnej oceny kosztów wraz z uwzględnieniem kosztów nieprzewidzianych komplikacji. Projekt rewitalizacji rzeki będzie opracowany w sposób właściwy, jeśli inwestycja zostanie przygotowana starannie podczas etapu planowania, a w budżecie uwzględni się wystarczające finansowanie w celu skutecznego i szczegółowego planowania. Jak wykazaliśmy, zapewnienie udziału społeczeństwa będzie również opłacalne ze względu na ułatwienie procedur realizacji i zwiększenie szansy na akceptację. Dlatego też, inwestowanie w procedury zaangażowania interesariuszy są opłacalne, a wydatki z nim związane powinny zostać ujęte w ogólnym planie kosztów. Można przyjąć, że późniejsze koszty w zakresie konserwacji powinny zostać dodane do planu kosztów. Wysoki koszt mogą generować przede wszystkim działania niezbędne

do utrzymania wysokiego standardu ekologicznego osiągniętego poprzez rewitalizację. Jeśli koszty utrzymania nie mogą być współdzielone przez beneficjentów lub strony trzecie, muszą zostać pokryte przez inwestora.

Korzyści z rewitalizacji rzek

W poprzedniej części omówiliśmy niektóre trudności napotkane w planowaniu wydatków. Niemniej jednak, analiza korzyści jest jeszcze bardziej skomplikowana. Mamy świadomość, iż niemalże naturalny ciek wodny biegnący przez miasto stanowi ogromną wartość. Niekwestionowanym jest fakt, iż obszar rekreacyjny wzdłuż zdrowej rzeki jest cenniejszy niż porzucone tereny poprzemysłowe wzdłuż betonowego koryta kanału. Ale w jaki sposób możemy wycenić te wartości i w jaki sposób mogą one zostać oszacowane przed zastosowaniem konkretnych działań rewitalizacyjnych?

W celu określenia rodzajów korzyści, których możemy oczekiwać w wyniku rewitalizacji miejskich przestrzeni przyrzecznych, rozpoczniemy od zestawienia usług ekosystemowych, które mogą być zapewnione przez zrewitalizowaną rzekę.

Ekosystem jest definiowany jako dynamiczny system interakcji pomiędzy żywymi zbiorowiskami a ich środowiskiem. W momencie, gdy ludzie zostają zaangażowani jako siła rewaloryzująca, funkcje ekosystemowe stają się tzw. usługami ekosystemowymi (por. De Groot i in. 2002). Usługi te charakteryzowane są jako korzyści wynikające z istnienia i życia w ekosystemach,

Ekosystem

»Ekosystem oznacza dynamiczne złożone zbiorowisko roślin, zwierząt i mikroorganizmów oraz ich nieożywione środowisko oddziałujące wzajemnie jako jednostka funkcjonalna.« »Każdy ekosystem obejmuje skomplikowane relacje między żywymi (biotycznymi) i nieożywionymi (abiotycznymi) elementami (zasobami), słońcem, powietrzem, wodą, minerałami i składnikami odżywczymi. Ilość (np. biomasa i produktywność), jakość i różnorodność gatunków (bogactwo, rzadkość i niepowtarzalność) odgrywają ważną rolę w ekosystemie. Funkcjonowanie ekosystemu często opiera się na szeregu gatunków lub grup gatunków, które pełnią określone funkcje, np. pylenie, wypas, drapieźnictwo, ustalanie poziomu azotu.«

Źródło: Art. 2, Konwencja o różnorodności biologicznej i TEEB 2009: 4

a ściślej mówiąc, jako bezpośredni i pośredni udział ekosystemów w dobrobycie człowieka (por. Hassan i in. 2005: 27). W związku z ogromną ilością interakcji między ekosystemami i społeczeństwem, Everard i Moggridge podkreślają, że usługi ekosystemowe muszą być spójne w taki sposób „aby realizacja docelowej korzyści nie była osiągnięta kosztem innych korzyści i ich beneficjentów.” (2011: 5)

Aby skonkretyzować korzyści z usług ekosystemowych przyjrzymy się usługom zaopatrzeniowym, regulacyjnym oraz kulturowym świadczonym przez miejskie przestrzenie przyrzeczne. Poniższy opis odnosi się do ocen korzyści z żeglugi śródlądowej zestawionych w imieniu Brytyjskiego Departamentu ds. Środowiska, Żywności i Spraw Wsi (O’Gorman 2010), a także do oczekiwań wyrażonych w kontekście projektu REURIS. Mimo to, analizowane tu ekosystemy nie są ekosystemami naturalnymi, ale miejskimi przestrzeniami nadrzeczными. Działamy w oparciu

o założenie, że można zastosować kategorie usług ekosystemowych (ibid. 8).

W wyniku usług zaopatrzeniowych produkty, takie jak żywność, surowce lub naturalne leki, są dostarczane przez środowisko. W zakresie rozpatrywanych przestrzeni nadrzecznych, usługi zaopatrzeniowe odnoszą się do korzyści ekonomicznych, takich jak tworzenie możliwości biznesowych, wzrost wartości nieruchomości, dostarczanie energii odnawialnej, umożliwienie transportu i zaopatrzenia w wodę (ibid. vii). W tej kategorii usług zaopatrzeniowych partnerzy REURIS oczekują przede wszystkim poprawy możliwości biznesowych w turystyce, gastronomii, rekreacji i sporcie. Ma to związek z potencjalnym pozytywnym wpływem na wartości nieruchomości przez zapewnienie naturalnych krajobrazów i funkcjonalności charakterystycznych dla rzek.

Usługi regulacyjne są usługami świadczonymi przez ekosystemy za pomocą regulacji jakości powietrza i gleby, a także zapewnienie ochrony przed po-

wodziami i chorobami (por. TEEB 2011: 3). Obejmuje to na przykład regulację lokalnego klimatu, gdyż obszary zieleni przyczyniają się do obniżenia temperatury w miastach. Dodatkowo, wzrost roślin eliminuje dwutlenek węgla z atmosfery. W odniesieniu do rzek, emisja dwutlenku węgla jest zredukowana przez zmiany w podziale na poszczególne rodzaje transportu na rzecz bardziej przyjaznych dla środowiska np. tramwajów wodnych lub transportu pieszego i rowerowego na brzegach rzeki. Ponadto, rewitalizowane rzeki i strumienie poprawiają ochronę przed erozją gleb i powodzią, a także ograniczają szkody powstałe w wyniku tych i podobnych ekstremalnych zjawisk pogodowych. Jak pokazują doświadczenia z pilotażowych działań projektu REURIS, łączenie działań rewitalizacyjnych z ochroną przeciwpowodziową jest jak pieczenie dwóch pieczeni na jednym ogniu, gdyż umożliwia jednocześnie zwiększenie korzyści i oszczędność kosztów. Należy także wspomnieć o czyszczeniu ścieków, retencję, zmniejszenie zanieczyszczenia, a także usuwanie nadmiaru substancji

odżywczych jako ważne usługi regulacyjne wynikające z istotnej roli rzek miejskich.

Na koniec, “usługi kulturowe zapewniają korzyści niematerialne, uzyskiwane przez ludzi ze środowiska poprzez rozwój duchowy, rozwój kognitywny, refleksję, rekreację i przeżycia estetyczne” (O’Gorman i in. 2010: vii). Kategoria ta charakteryzuje się wartościami niematerialnymi i nieużytkowymi, a także wykorzystaniem niekonsumpcyjnym. Na przykład wzmocnienie spójności społecznej jest usługą kulturową uzyskiwaną poprzez zwiększenie wizualnych walorów i atrakcyjności środowiska mieszkalnego, zapewnienie otwartych przestrzeni do różnych zastosowań, większej dostępności rzeki, ochronę dziedzictwa kulturowego zawartego w kanałach, śluzach i sąsiadujących budynkach. Wreszcie, projekt REURIS określił rekreację na terenach lądowych i wodnych z jednoczesnym zwiększeniem bezpieczeństwa publicznego, jako ważne usługi kulturalne w zakresie rewitalizowanych rzek miejskich.

Ten krótki opis usług ekosystemowych ma służyć jako wprowadzenie do

Usługi ekosystemowe

»Usługi ekosystemowe dotyczą korzyści, które ludzie uzyskują z ekosystemów... Należą do nich: usługi zaopatrzeniowe (np. żywność, włókna, paliwo, woda), usługi regulacyjne (korzyści uzyskiwane z procesów ekosystemowych, które regulują np. klimat, powódzie, choroby, odpady i jakość wody), usługi kulturowe (np. rekreacja, wartości estetyczne, turystyka, wartości duchowe i etyczne) oraz usługi wspomagające, niezbędne do produkcji wszystkich innych usług ekosystemowych (np. tworzenie gleby, fotosynteza, obieg składników pokarmowych).«

TEEB 2009: 4

Materiał roślinny do przywrócenia naturalnych siedlisk w dolinie rzeki Ślepiotka

tematu korzyści z rewitalizacji rzek miejskich. Niektóre ważne kwestie stają się oczywiste biorąc pod uwagę wyniki uzyskane we wszystkich krajach objętych projektem i działania pilotażowe. Po pierwsze, wszystkie działania pilotażowe REURIS mają na celu poprawę jakości przestrzeni miejskiej, a co za tym idzie, jakości życia. Wszystkie zaobserwowane i oczekiwane korzyści przyczyniają się do wzmocnienia miękkich czynników lokalizacji i tworzenia możliwości biznesowych. Tak więc, działania rewitalizacyjne przyczynią się do poprawy atrakcyjności i konkurencyjności miast oraz w dalszej perspektywie do tworzenia korzyści finansowych, takich jak wzrost dochodów gminy z podatków, opłat oraz zezwoleń.

Po drugie, usługi ekosystemowe w kontekście rewitalizacji zapewniają szeroki wachlarz korzyści ekologicznych, ekonomicznych i społecznych, które zwiększają zrównoważony rozwój miast. Im bardziej precyzyjnie zostaną zestawione oczekiwane usługi ekosystemowe, a co za tym idzie, odpowiednie korzyści, tym bardziej przekonująca będzie analiza kosztów i korzyści projektu rewitalizacji rzeki. Dzieje się tak faktycznie nawet je-

śli nie ma dostępnej kwantyfikacji korzyści lub ich wartości materialnej. Jak łatwo można wywnioskować ze struktury usług ekosystemowych, analiza kosztów i korzyści jest praktycznie niemożliwa, ponieważ korzyści te są bardzo trudne do oszacowania. Nie tylko dokładne nazwanie wszystkich otrzymywanych korzyści stanowi wyzwanie. Równie skomplikowane jest zadanie polegające na dokładnym i obiektywnym ustaleniu wartości tych korzyści. Wreszcie, nie wiemy jaki przedział czasu można wziąć pod uwagę, to znaczy jak długo korzyści z usług ekosystemowych będą utrzymywały swoją wartość.

Niemniej jednak, nie ma wątpliwości, że rewitalizacja rzek miejskich ma nieoceniony wpływ. Tak więc, pierwszym ważnym krokiem na drodze do prezentowania jej pozytywnego wpływu jest określenie jak największej liczby spodziewanych korzyści. Jeżeli korzyści mają być oceniane w kategoriach finansowych, wówczas wymagany jest czas i fundusze na prowadzenie badań w zakresie oceny ekonomicznej. Jeśli brakuje środków, potrzebnych do prowadzenia badań finansowych, drugim najlepszym rozwiązaniem jest kwantyfikacja korzyści przy pomocy wskaźników.

Po trzecie, decyzja za lub przeciw inwestycjom w zakresie rewitalizacji jest decyzją polityczną, która musi zostać podjęta przez podmioty polityczne, które muszą uzasadnić swoje decyzje. Oczywiście, dla decyzji tej najbardziej istotne są koszty rewitalizacji, ale musimy podkreślić, że decyzja ta będzie w niewielkim stopniu oparta wyłącznie na ścisłej analizie fi-

nansowej kosztów i korzyści. Na podstawie wielu inwestycji publicznych wiemy, że planowane koszty wyliczone na początku projektu nigdy nie są równe rzeczywistym kosztom wyznaczonym na jego końcu. Dlatego też, analiza kosztów i korzyści w zakresie rewitalizacji rzeki zestawia wydatki, które nie mogą zostać dokładnie określone za pomocą niefinansowej oceny korzyści. Położenie nacisku na jakościową wartość rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych zamiast na biurokratyczną kwantyfikację korzyści sprawia, że kwestia staje się bardziej zrozumiała i bardziej przekonująca dla interesariuszy publicznych i politycznych. Tak więc, „usługi ekosystemowe mogą być cennym narzędziem do łączenia wartości ekologicznych i społecznych w ramach podejmowanych decyzji do popierania rosnącego zainteresowania przywracaniem rzek miejskich.” (Everard, Moggridge 2011:05)

Podsumowując, zaleca się, aby żaden planista lub decydent, który stara się uzyskać poparcie dla rewitalizacji rzeki miejskiej nie zakładał, że korzyści są oczywiste dla interesariuszy, ale aby każdy z nich informował o wszystkich pozytywnych skutkach projektu rewitalizacji. Ponadto, ważne jest, aby skupić się na ogólnym zrównoważonym rozwoju działań, tj. spodziewanych pozytywnych rezultatach ekonomicznych, ekologicznych i społecznych.

Opcje finansowe

Bez względu na to, w jaki sposób korzyści są przedstawiane opinii publicz-

nej i przez nią odbierane, rewitalizacja rzek miejskich jest kosztowna i wymaga odpowiednich nakładów finansowych. Tylko w bardzo rzadkich przypadkach gminy są w stanie sfinansować projekty rewitalizacji rzek z własnych budżetów lokalnych. Zazwyczaj projekty te zależą od (współ-) finansowania zewnętrznego. W tym rozdziale podsumujemy główne źródła finansowania rewitalizacji miejskich przestrzeni nadrzecznych i opiszemy lokalne finansowanie publiczne. Następnie przedstawimy prywatne środki współfinansowania i wreszcie zajmiemy się krajowymi i europejskimi źródłami współfinansowania publicznego.

Gminy preferują projekty ukierunkowane na systemy ochrony przeciwpowodziowej. Miasta wydają fundusze głównie na projekty współfinansowane ze środków krajowych i europejskich. Dotyczy to głównie Niemiec i Republiki Czeskiej. W Polsce priorytet jest nadawany przede wszystkim projektom, które wspierają, np. usunięcie azbestu lub zapewnienie niskiej emisji dwutlenku węgla, a społeczność stawiają te potrzeby ponad finansowanie zadań, które służą ochronie krajobrazu i środowiska.

Finansowanie rewitalizacji rzek miejskich

Więcej informacji na temat zagadnień finansowych i ekonomicznych związanych z rewitalizacją rzek miejskich można znaleźć w Części 3 Podręcznika rewitalizacji rzek miejskich REURIS. Można go pobrać ze strony internetowej projektu pod adresem www.reuris.gig.eu

Dla działań tego rodzaju realizowanych w ramach projektu REURIS, gminy szukają zazwyczaj możliwości, które pozwolą im zmniejszyć ich własny wkład finansowy. Dlatego też, nie dziwi fakt, że na tyle, na ile mogliśmy stwierdzić, nie istnieją żadne specjalne programy dotacji gminnych w zakresie rewitalizacji miejskich obszarów nadrzecznych.

W Niemczech, opcja finansowania, z której mogą korzystać projekty rewitalizacji rzek wynika z rozporządzenia Bundesnaturschutzgesetz, federalnej ustawy o ochronie przyrody oraz Baugesetzbuch, federalnego kodeksu budowlanego. Według tych przepisów, jakiegokolwiek znaczące i nieuniknione pogorszenia stanu przyrody i krajobrazu powinny być zrównoważone przez środki ochrony przyrody i krajobrazu lub, jeżeli nie jest to możliwe, płatności kompensacyjne, które są równe średnim kosztom niewykonywalnych środków kompensacyjnych. Uzyskane fundusze przeznaczone są do zastosowania we wdrażaniu środków na ochronę przyrody i zarządzanie krajobrazem, dla których nie było wcześniejszego obowiązku prawnego w wyniku innego rozporządzenia. Środki te mogą obejmować rewitalizację rzeki, w wyniku czego rozporządzenie to jest korzystnym sposobem finansowania takich projektów.

Podczas gdy w Polsce i w Republice Czeskiej nie ma wielu doświadczeń związanych z prywatnym współfinansowaniem rewitalizacji rzek, istnieją przykłady prywatnego finansowania przez fundacje, a także przez beneficjentów projektów w Niemczech. Ogólnie fun-

dacje nie są w stanie zapewnić finansowania wystarczającego do tego, aby zrealizować całe projekty rewitalizacji, ale ich pomoc jest bardzo przydatna jako jedno z wielu źródeł finansowania i pomaga spełniać wymagania w zakresie współfinansowania w krajowych lub europejskich programach wsparcia. Allianz Umweltstiftung, Vattenfall Europe Umweltstiftung, Michael Otto Stiftung i Deutsche Bundesstiftung Umwelt to cztery niemieckie fundacje, których praca koncentruje się na ochronie środowiska i działalności pokrewnej. Regionalny zakres i szczegółowe cele dotyczące ochrony środowiska tych fundacji są różne, ale wszystkie w swoich programach ujmują rewitalizację miejskich obszarów nadrzecznych. Dodatkowo, dla gmin pomocne okazało się ubieganie o współpracę z fundacjami, które pracują na poziomie lokalnym, gdyż fundacje te mogą działać jako wnioskodawcy w programach zamkniętych dla gmin. Trudno jest znaleźć odpowiednie prywatne źródła finansowania poza wsparciem poprzez fundacje. Mimo że istnieje podstawa prawna, np. w Badenii-Wirtembergii i Saksonii, aby gminy angażowały właścicieli terenów nadbrzeżnych i innych właścicieli nieruchomości, którzy uzyskują korzyści, jak również posiadaczy praw do wykorzystywania wody w finansowanie projektów rewitalizacji rzek, prawo to nie zostało jeszcze zastosowane w znaczącym stopniu. Miasto Lipsk miało pewne pozytywne doświadczenia związane z tą opcją podczas rewitalizacji PleiBemühlgraben, która została przedstawiona w rozdziale 2. Wysokość tego

rodzaju wkładu finansowego określa się zgodnie z odpowiednimi korzyściami, które wynikają z rewitalizacji - co, jak już wspominaliśmy, nie jest łatwe do przeprowadzenia. Podobnie, jak opisano powyżej, niemiecki Baugesetzbuch, federalny kodeks budowlany, upoważnia gminy do wymagania rekompensaty płaconej przez właścicieli nieruchomości w ramach formalnie wyznaczonych obszarów odnawianych. Opłata ta odpowiada wzrostowi wartości gruntów z nieruchomościami uzyskanemu dzięki rewitalizacji.

Partnerstwa publiczno-prywatne w jeszcze bardziej złożony sposób korzystają z tego pomysłu na rzecz zaangażowania podmiotów prywatnych w projekty rewitalizacji jako inwestorów i beneficjentów. Partnerstwa publiczno-prywatne są obecnie jednym z najczęściej omawianych rozwiązań w zakresie inwestycji dokonywanych przez podmioty publiczne. Jest to rozwijająca się forma współpracy między władzami publicznymi a sektorem prywatnym i ma na celu umożliwienie zwiększenia efektywności usług publicznych ze względu na współdzielenie ryzyka i wykorzystania

nie doświadczenia sektora prywatnego. Odwrotnie, sektor publiczny może zapewnić inwestorom prywatnym zabezpieczenie długoterminowych przepływów środków pieniężnych ze źródeł publicznych. Znaczenie tego podejścia w realizacji inwestycji publicznych podkreślono w komunikacie Komisji Europejskiej w sprawie uruchomienia inwestycji prywatnych i publicznych. Komisja zwróciła uwagę na to, że w związku z kryzysem finansowym i gospodarczym, „partnerstwo publiczno-prywatne może stanowić skuteczne sposoby realizacji projektów infrastrukturalnych w celu świadczenia usług publicznych” i wdrażania szerszych innowacji (Komisja Europejska 2009: 3). Obecnie możliwe jest uzyskanie wsparcia ze strony UE dla projektów inwestycyjnych do wysokości nawet 85 proc. kosztów. Nie byliśmy jednak w stanie znaleźć projektów rewitalizacji rzek miejskich wykorzystujących partnerstwa publiczno-prywatne w krajach objętych projektem REURIS.

Poprzednie ustępy i trzy krajowe badania REURIS analizujące opcje finansowania projektów rewitalizacji rzek miejskich podkreślają znaczenie publicznego współfinansowania z zewnętrznych programów wspomagających. Liczne przykłady najlepszych praktyk przedstawione w rozdziale 2 oraz w części 1 „Podręcznika rewitalizacji rzek miejskich” projektu REURIS potwierdzają ten pogląd. Zgodnie z doświadczeniem partnerów projektu, żadne projekty rewitalizacji rzek miejskich znane w Europie Środkowej nie były finansowane wyłącznie przez odpowiedzialne organy

Rewitalizacja Pleißemühlegraben, współfinansowana przez dwie niemieckie fundacje ochrony środowiska

zarządzające. Wszystkie gminy uczestniczące w realizacji projektu REURIS odwołują się do zewnętrznych źródeł na szczeblu europejskim, krajowym lub regionalnym w celu stworzenia solidnych podstaw dla ich finansowania.

Istnieją różne programy wsparcia UE, które potencjalnie mogą zostać zastosowane dla projektów rewitalizacji rzek miejskich. Uprawnienie projektu rewitalizacji do funduszy unijnych zależy od jego lokalizacji oraz zgodności celów projektu i programu finansowania. Jednym z najważniejszych programów w tym zakresie jest program Interreg, który jest finansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i zmierza do spójności terytorialnej, jednego z trzech celów polityki regionalnej. Podczas gdy ogólnym celem „polityki regionalnej UE jest zmniejszenie istotnych dysproporcji gospodarczych, społecznych i terytorialnych, które nadal istnieją pomiędzy regionami Europy” (www.europa.eu/regional_policy), konkretne cele i warunki finansowania są aktualizowane co siedem lat.

Program LIFE+, który finansuje projekty przyczyniające się do rozwoju i wdrażania polityki oraz prawodawstwa związanych ze środowiskiem, może być wykorzystywany we wszystkich trzech krajach objętych projektem. Ponadto, inicjatywa JESSICA, czyli Wspólne Europejskie Wsparcie na rzecz Trwałych Inwestycji w Obszarach Miejskich (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas), umożliwia państwom członkowskim UE wykorzystanie dotacji unijnych z funduszy

strukturalnych dla projektów rozwoju obszarów miejskich jako odnawialnych instrumentów przez zakładanie funduszy na rzecz rozwoju obszarów miejskich.

Na poziomie krajowym również istnieje szereg możliwości wsparcia finansowego, z których możemy tu opisać tylko kilka. Przykładowo w Polsce, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) oraz programy Ministerstwa Środowiska, takie jak Program Ochrony przed Powodzią w Dorzeczu Górnej Wisły wspierają finansowanie inwestycji ekologicznych. W Republice Czeskiej, przedsiębiorstwo państwowe Povodí Labe, státní podnik wspiera inwestycje w zakresie ochrony przeciwpowodziowej oraz rewitalizacji rzek i może ubiegać się o dotacje z Ministerstwa Środowiska lub z Unii Europejskiej. Ponadto Ministerstwo Środowiska przygotowuje przyszły program w zakresie odnawiania krajobrazów naturalnych. Wsparcie dla ochrony przeciwpowodziowej jest także zapewniane przez Ministerstwo Rolnictwa, podczas gdy pomoc finansowa odnośnie chodników i ścieżek rowerowych powstających wzdłuż rzeki jest przyznawana przez Państwowy Fundusz Infrastruktury Transportowej. W Niemczech, Rząd Federalny jest odpowiedzialny za utrzymanie federalnych dróg wodnych oraz, w tym kontekście, wspiera rewitalizację rzek. Co więcej, rząd uruchomił różne programy w ramach współpracy z krajami związkowymi, które mogą być istotne dla projektów rewitalizacji rzek miejskich. Niektóre z tych programów, takie jak Program Ochrony Dziedzictwa

Architektury Miejskiej, obowiązują na terenie Niemiec. Inne, podobnie jak Program Pomocy dla Miejskich Środków Rozwoju, Federalny/Państwowy Program Poprawy Regionalnej Struktury Gospodarczej i Porozumienie dotyczące Węgla Brunatnego, są ograniczone do określonych regionów.

W Polsce i w Niemczech źródła współfinansowania można znaleźć także na poziomie regionalnym. Szesnaście regionalnych Funduszy Ochrony Środowiska i Funduszy Gospodarki Wodnej działa na poziomie województwa. Podobnie na terenie Niemiec, kraje związkowe zapewniają różne formy dotacji, które koncentrują się na projektach zielonych lub ochronie przyrody.

Wnioski

Informacje przedstawione w niniejszym rozdziale można podsumować w następujący sposób: rewitalizacja rzek miejskich jest zazwyczaj kosztowna, a nawet można powiedzieć - bardzo kosztowna. Środki, zarówno prywatne jak i publiczne, są niewystarczające, natomiast korzyści płynące z działań rewitalizacyjnych są trudne do oszacowania. Wiadomość ta jednak nie powinna być odbierana jako zniechęcająca, ale raczej kłaść nacisk na konieczność precyzyjnego i szczegółowego planowania projektu. Niektóre aspekty, które zostały jedynie nadmienione w poprzednich ustępach, tu zaprezentowano w sposób dokładny. Samodzielny projekt rewitalizacji jest trudniejszy do zrealizowania niż projekt,

który jest częścią kompleksowej interwencji dotyczącej miejskich zbiorników wodnych lub rozwoju środowiskowego czy przestrzennego. Na przykład jeśli kwestią jest ochrona przeciwpowodziowa, stosunkowo łatwo jest zintegrować cele rewitalizacji z zaplanowanymi działaniami. Dlatego też racjonalne jest przygotowanie planu zagospodarowania rzeki, który uwzględni przyszłe potrzeby i potencjał sieci rzek miejskich. Podejście to pozwala również rozszerzyć zakres odpowiednich źródeł finansowych.

Rewitalizacja całego miejskiego odcinka rzeki wymaga więcej środków niż realizacja projektu odcinek po odcinku. Dodatkowo, odcinki, które zostają skutecznie zrewitalizowane służą jako dobre przykłady, w ten sposób zwiększając szanse na finansowanie kolejnych projektów. Ponadto, interesariusze różnią się w zależności od odcinka. Kontakt z nimi jest łatwiejszy jeśli projekt, który zostaje im przedstawiony koncentruje się na ich obszarze. Szczegółowy podział korzyści zapewnianych przez projekt rewitalizacji rzeki może być przekonujący dla konkretnych grup docelowych i zwiększa prawdopodobieństwo poparcia, a nawet współfinansowania ze strony źródeł prywatnych.

Pomimo że trwała rewitalizacja rzek miejskich jest bardzo złożonym i wielopłaszczyznowym zadaniem, jest ona wykonalna. Dobre przykłady opisane na początku niniejszego przewodnika są przypadkami potwierdzającymi regułę, tak samo jak działania pilotażowe REURISa przedstawione w następnym rozdziale.

5

Praktyka rewitalizacji rzek w ramach działań pilotażowych projektu REURIS

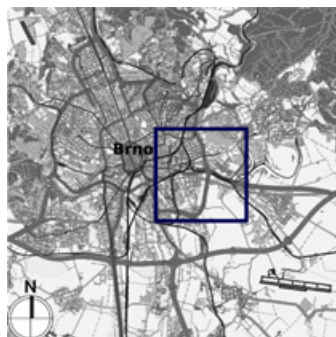
Działania pilotażowe w zakresie rewitalizacji rzek miejskich planowane i realizowane w kontekście projektu REURIS miały na celu jak najlepsze wykorzystanie doświadczeń z dobrych praktyk zebranych ze wszystkich analizowanych krajów. Jak wspomniano w poprzednich rozdziałach, poprawie uległ w szczególności udział społeczeństwa i akceptacja polityczna dla trwałej rewitalizacji rzek miejskich. Dokonano także ważnego wkładu w analizę kosztów i korzyści materialnych oraz niematerialnych dla projektów rewitalizacji.

Przedstawione dalej opisy koncentrują się na praktyce rewitalizacji rzek

miejskich w Czechach, Niemczech i w Polsce. W trakcie projektu rozpoczęto przygotowywanie sześciu działań pilotażowych, czyli rewitalizacji następujących cieków wodnych:

- Stara Ponávka w Brnie
- Wyspa Božkov w Pilźnie
- Thostgrundbach w Grimmie
- Feuerbach w Stuttgarcie
- Stary Kanał Bydgoski w Bydgoszczy
- Ślepiotka w Katowicach

Stara Ponávka: Nowa niebiesko-zielona oś w centrum Brna

Plany rewitalizacji w Brnie koncentrują się na Starej Ponávce i jej potencjale w zakresie utworzenia nowej niebiesko-zielonej osi przebiegającej przez strukturę miejską Brna. Ciek jest jedynym kanałem wodnym zachowanym w pobliżu historycznego centrum miasta, łączącym główne rzeki Brna - Svitavę i Svratkę. Ciek wodny i jego okolice są obecnie w złym stanie, główny odcinek jest prawie niedostępny dla społeczeństwa, a niektóre jego części są całkowicie skanalizowane.

Południowa część kanału o długości 3,7 km przepływa w większości przez zamieszkały obszar, natomiast północna część strumienia przepływa przez

strefę składającą się z dawnych obiektów przemysłowych, które obecnie są stopniowo przekształcane. Jest to więc wyjątkowa okazja na integrację Starej Ponávki w strukturę miasta, jednocześnie rewitalizując szersze obszary.

Kompleksowe studium rewitalizacji Starej Ponávki zostało wykonane jako podstawa dla dalszego planowania i realizacji, mających na celu utworzenie niebiesko-zielonej osi przechodzącej przez miasto. Wizja dla całego cieku skupia się przede wszystkim na jego integracji w strukturę miasta, łącząc rewitalizację ekologiczną z rozwojem publicznych przestrzeni zielonych dla pieszych i rowerzystów, oraz dostępem

5

Stara Ponávka, sierpień 2009 r.

Stara Ponávka, sierpień 2009 r.

do brzegów rzeki. Trzy odcinki rzeki w Teplárny, Škrobárny i Komárovie charakteryzują się największym potencjałem dla realizacji. Dla tych konkretnych projektów przygotowano już więc dokumentacje dotyczące decyzji w zakresie zagospodarowania terenu, proponujące szczegółowe działania rewitalizacyjne.

Po realizacji dwóch faz planowania, władze miejskie będą musiały wydać decyzje w zakresie zagospodarowa-

nia terenu, które są warunkiem koniecznym dla otrzymania pozwoleń budowlanych. Następnym etapem będzie realizacja proponowanych działań rewitalizacyjnych, najpierw w trzech wybranych miejscowościach, następnie stopniowo wzdłuż pozostałych części cieku, zależnie od dostępności źródeł finansowania. Jednym z głównych celów jest również zachęcenie prywatnych inwestorów do udziału w rewitalizacji Starej Ponávki na ich obszarach.

5

Zdjęcie lotnicze okolicy Starej Ponávki: proponowana oś niebiesko-zielona

Master plan Škrobárny, Komárova i Teplárny

Strony uczestniczące w procesie planowania

- Głównymi przedstawicielami administracji politycznej było miasto Brno, Wydział Urbanistyki i Rozwoju, Wydział Wdrażania Funduszy Europejskich oraz kilka dzielnic miasta. Co więcej, proces planowania wspierany był przez władze zarządzające rzekami oraz właścicieli lub operatorów sieci technicznych.
- Ekspertyza techniczna i krajobrazowa została zapewniona przez architektów i urbanistów z 1. Černopolní, ekspertów z dziedziny inżynierii wodnej z Atelier Fontes oraz 3e projektování architektów krajobrazu, Evę Wagnerová, Roma Kostřičę i Zdenka Sendlera, ekspertów ds. ruchu drogowego z projektu Silniční oraz ekspertów ds. społecznych, rewitalizacji i ekonomii z grupy konsultacyjnej REURIS.
- Na wszystkich etapach przygotowywania dokumentacji zostali zaangażowani interesariusze, tacy jak właściciele nieruchomości i organizacje pozarządowe, a także szeroka opinia publiczna.

W związku z faktem, iż jest to projekt długoterminowy, konieczne będzie zachowanie wizji zawartej w dokumentacji dotyczącej planowania (master plan). Oczekuje się, że rewitalizacja Starej Ponávki i jej otoczenia przyniesie wiele pozytywnych rezultatów. Rewitalizacji będzie podlegał stosunkowo duży obszar miejski między rzekami Svitava i Svratka, co przyniesie zwiększenie jakości przestrzeni publicznych, zapewni możliwości wypoczynkowe i rekreacyjne oraz umożliwi publiczny dostęp do brzegów rzeki. Rewitalizacja doprowadzi również do reaktywacji rzeki oraz jej nabrzeży i zwiększy świadomość społeczną w zakresie miejskich przestrzeni nadrzecznych oraz konkretnych problemów związanych z nimi w kontekście miasta. Niebiesko-zielona oś zapewni również połączenie pomiędzy Svitavą i Svratką dla pieszych i rowerzystów. Rewitalizacja powiąże publiczne przestrzenie zielone związane

ze ciekim, a także stanowić będzie nowy element łączący centrum miasta i wieś. Oczekuje się także, że ogólny rozwój przestrzenny będzie promował działania ekonomiczne wzdłuż cieku.

Osiągnięcia

Rezultaty planowania stanowią pierwszy krok w kierunku realizacji wizji starej rzeki Ponávki jako niebiesko-zielonej osi przechodzącej przez centrum Brna. Udział interesariuszy w procesie planowania oraz działaniach propagujących, obejmujących artykuły prasowe i szczegółowe ulotki znacznie zwiększył świadomość społeczeństwa w zakresie zagadnień związanych z rzekami miejskimi. Więcej informacji na temat działań pilotażowych w zakresie rewitalizacji Starej Ponávki w Brnie można znaleźć na stronie internetowej www.ponavka.brno.cz.

Wyspa Božkov w Pilźnie: planowanie w zakresie rekreacji i środowiska

5

Miasto Pilzno leży na wyjątkowym zbiegu czterech rzek, mianowicie Mže, Radbuzy, Úhlavy i Úslavy, które zapewniają szerokie przestrzenie dla codziennej rekreacji i odpoczynku. W 2007 r. Instytut Urbanistyki i Rozwoju Miasta rozpoczął przygotowanie serii złożonych badań w zakresie rewitalizacji rzek Mže, Úhlavy i Úslavy. Celem tych badań była ocena terenów zalewowych rzek w zakresie planowania przestrzennego, a także przyrody i ochrony przeciwpowodziowej na obszarach wiejskich oraz zaproponowanie odpowiednich miejsc do uprawiania sportu i rekreacji. Nadbrzeżne odcinki wszystkich rzek w Pilźnie wchodzi w skład systemu terytorialnego stabilności ekologicznej. Głównym celem tego systemu jest zwiększenie stabilności ekologicznej krajobrazu poprzez zachowanie lub odnowienie trwałych ekosystemów oraz powiązań między nimi. Dla Wyspy Božkov dostępne jest bardzo szczegółowe planowanie oraz kilka badań.

Wyspa Božkov, duży obszar pomiędzy rzeką Úslavą i starą młynówką, stanowi

teren o wysokim potencjale w zakresie sportu i rekreacji, który połączony jest ze ścieżkami rowerowymi wzdłuż Úslavy. Póki co pozostaje on jednak w większości niewykorzystany i słabo zagospodarowany. W wyniku szczegółowego badania w zakresie zagospodarowania terenu zaproponowano rozwiązanie architektoniczne i krajobrazowe, które umożliwiłyby rozszerzenie i ulepszenie obiektów sportowych zapewnianych przez niektóre lokalne kluby sportowe. Co więcej, rewitalizacja Wyspy Božkov pozwoliłaby zachować wartość przyrodniczą i krajobrazową tego wyjątkowego obszaru. Badanie to oceniło także możliwość odciążenia

Informacje na temat rewitalizacji

Q5

Q_n jest zdefiniowane jako poziom ochrony przeciwpowodziowej wystarczający do zabezpieczania przed najwyższym poziomem wody zaobserwowanym w przeszłości co n lat. Tak więc Q5 oznacza, że realizowane działania będą chroniły przed poziomem powodzi, który występuje średnio raz na pięć lat.

młynówki podczas powodzi. Realizacja tego planowania zwiększyłaby atrakcyjność terenu oraz zabezpieczyłaby obecne i przyszłe obiekty sportowe przed częstymi powodziąmi.

Podstawową innowacją planowaną dla wyspy jest nowy, szeroki taras przeciwpowodziowy i kanał odwadniający. Kanał ten był wzorowany na studium wykonalności, tak aby mógł chronić sąsiadujące budynki i boiska sportowe przed sływem powodziowym do Q5, to jest do poziomu wody osiąganego średnio co pięć lat.

Proponowany szeroki taras będzie przekierowywał wodę z młynówki przez Wyspę Božkov i z powrotem do rzeki Úslavy. Dwie trzecie tego nowego cieku wodnego zostaną utworzone naturalnie, a jego główną funkcją będzie rozwój bioróżnorodności flory i fauny. Środkowa część szerokiego tarasu będzie zapewniała miejsce na wypoczynek i rozrywkę na placu zabaw dla dzieci, obejmującym atrakcyjne elementy wodne. W celu oceny wszystkich projektów na wyspie Božkov

powstał model powodziowy, umożliwiając utworzenie precyzyjnego projektu technicznego dla nowego tarasu i kanału odwadniającego, zapewniających ochronę przeciwpowodziową. Przygotowano również dokumentację na potrzeby nowego systemu, który w miarę możliwości nie narusza stanu roślinności na wyspie. System ten obejmuje ścieżki spacerowe oraz ścieżki do ćwiczeń dla seniorów, a także drogę rekreacyjną przeznaczoną do jazdy na łyżworolkach. Ponadto przygotowany został projekt mający na celu rewitalizację pierwotnej młynówki, w zakresie którego przeprowadzono badanie dendrologiczne, oceniające aktualny stan roślinności i proponujące utworzenie nowych terenów zieleni na wyspie. Dwa pośrednie projekty, ścieżki spacerowe oraz ścieżki do ćwiczeń dla seniorów, otrzymały dotację w ramach środowiskowego programu operacyjnego i zostały ukończone w 2011 r.

Poniższe opisy koncentrują się na planach i badaniach opracowanych ze szczególnym naciskiem na Wyspę Božkov. W latach 2009-2010 część badań rewitalizacyjnych dla Wyspy Božkov dotyczyła rozwoju ochrony

Wizualizacja planów dla Wyspy Božkov

Informacje

Więcej informacji na temat badań rewitalizacyjnych dla rzek w Pilźnie można znaleźć na stronie <http://ukr.plzen.eu/current-development-projects>

Nowy kanał - Wyspa Božkov

przeciwpowodziowej oraz potencjału rekreacyjnego obszaru.

Dwuwymiarowy model symulował przepływy wody i monitorował parametry hydrotechniczne na obszarze Wyspy Božkov. Przygotowany został także model matematyczny dla obecnych i proponowanych warunków, który doprowadził do powstania nowego kanału odwadniającego oraz szerokiego tarasu przeciwpowodziowego. W badaniu warunek obciążenia został wyznaczony na podstawie przepływu powodzi w okresie pięciu lat, wynoszącego Q5.

Taras i kanał odwadniający będą miały całkowitą szerokość od 20 do 30 m, natomiast kanał będzie szeroki na 2 m i głęboki średnio na 0,5 m. Dzięki zmiennemu poziomowi wody, będzie ona mogła przepływać do kilku małych jezior i stawów na planowanym tarasie. Architekci krajobrazu z Ateliér Fontes zaprojektowali dla środkowego odcinka kanału odwadniającego wodny plac zabaw z mostem linowym i pontonami do przeprawy przez wodę. Do koncepcji zostały także włączone elementy fizyczne, takie jak koło wodne i turbina łopatkowa.

Oprócz tego „wodnego świata”, studio architektoniczne Hysek zaplanowało

utworzenie różnych terenów sportowych, włączając odbudowę czeskiego boiska do piłki ręcznej, boisk do siatkówki i siatkówki plażowej, obiektów do piłki nożnej i tenisa, boisk do petanki, gigantycznej szachownicy oraz trasy wspinaczkowej. Planowane są również drogi do jazdy na łyżworolkach, ścieżki do ćwiczeń oraz ścieżki spacerowe bez wzmocnionej powierzchni.

Koncepcja obejmuje posadzenie nowych drzew i krzewów, które zrównoważą obecność twardej drogi do jazdy na łyżworolkach. W pobliżu istniejącego placu sportowego TJ Božkov zostanie utworzony plac zabaw wykorzystujący dźwięki i elementy fizyki. Dzięki tym elementom, odwiedzający będą mogli poznać podstawowe zasady optyki i akustyki.

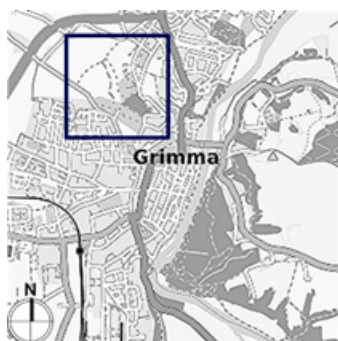
W trakcie planowania rewitalizacyjnego Miasto Brno oraz Instytut Urbanistyki i Rozwoju Miasta Pilzna współpracowały ze służbami miejskimi miasta oraz władzami okręgowymi, jak również z Zarządem Zasobów Publicznych Pilzna, Wydziałem Inwestycji Pilzna, Wydziałem Koordynacji Projektów Europejskich Miasta Pilzna oraz przedsiębiorstwem

zarządzającym ciekim wodnym, Povodí Vltavy. Prywatni i instytucjonalni interesariusze zostali zaproszeni do planowania spotkań, a ich propozycje były w miarę możliwości uwzględniane w ostatecznej wersji badania.

Zezwolenie na planowanie na okres dwóch lat zostało wydane przez od-

powiedni organ administracyjny. Dzielnica miasta przygotowała kolejne dokumentacje projektu dotyczące planów związanych z Wyspą Božkov. Wszystkie propozycje dotyczące Wyspy Božkov zostaną zrealizowane w ciągu najbliższych pięciu lat, w zależności od budżetu miasta.

Ekologia i ochrona przeciwpowodziowa w Thostgrundbach w Grimmie

Thostgrund w Grimmie wpływa do rzeki Mulde w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowego Mostu Pöppelmann, który został zniszczony podczas powodzi w sierpniu 2002 roku.

Ponad 90 proc. Thostgrund, który ma długość 3 km, jest skanalizowane, co zredukowało strumień do czysto

technicznych funkcji w zakresie drenażu i odpływu, mających na celu odwodnienie wody deszczowej. Samo otwarcie i rewitalizacja Thostgrund w Grimmie nie wpłyną znacząco na ochronę przeciwpowodziową. Istnieje jednak ponad 1000 niewielkich elementów wodnych w środkowych i górnych odcinkach Mulde o wielkości podobnej do Thostgrund, które razem powodują powodzie na Mulde. Dlatego też, działania pilotażowe na cieku Thostgrund zostały określone jako część koncepcji ochrony przeciwpowodziowej dla rzeki Mulde. Odnowa Thostgrund w Grimmie w połączeniu z budową zbiorników retencyjnych na wodę deszczową pomoże głównie w poprawie lokalnych środków

Powódź w Grimmie w 2002 r.

przeciwpowodziowyci przyczyni się do skutecznej ochrony przeciwpowodziowej na rzece Mulde. Co więcej, otwarcie strumienia Thostgrund sprawi, że woda będzie dostępna dla mieszkańców i turystów oraz zostanie przystosowana do odpoczynku i rekreacji.

Ze względu na występowanie licznych odosobnionych niewielkich biotopów, strumień Thostgrund ma ogromny potencjał dla rozwoju ekologicznego oraz utworzenia sieci siedlisk. Dolina Thostgrund to także jeden z najważniejszych korytarzy dla napływu zimnego powietrza do miasta Grimma. Obydwa wymienione powyżej aspekty ekologiczne powinny być zostać zachowane, dlatego oczywistym było,

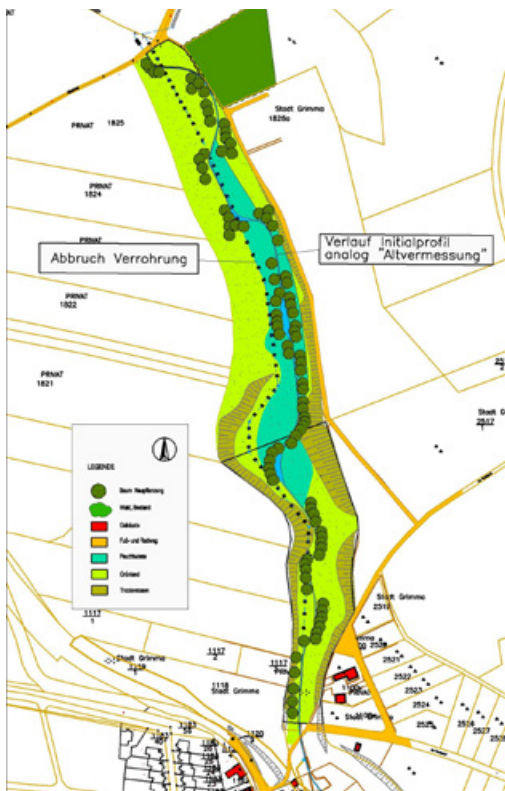
że plany rewitalizacji przejdą wstępne oceny oddziaływania na środowisko.

Włączenie ochrony przyrody i krajobrazu oraz interesów stron takich jak stowarzyszenia ogrodów działkowych, przedszkola, rolnicy, dostawcy wody miejskiej, lokalne grupy interesu oraz właściciele nieruchomości do rozwiązania opartego na konsensusie zapewniło, że rewitalizacja Thostgrund stała się trwałym i długoterminowym projektem.

Nad wieloma aspektami działań pilotażowych odbyły się intensywne dyskusje w gronie przedstawicieli Wydziału Urbanistyki i Rozwoju Miasta Grimma, Administracji Okręgu Lipsk Landratsamt Landkreis Lipsk, lokalnych instytutów gospodarki wodnej, biura planowania krajobrazu Dr. Bormann & Partner, stowarzyszenia konserwacji krajobrazu Landschaftspflegeverband Muldenland e.V. i innych działaczy na rzecz środowiska. Wszyscy interesariusze byli zaangażowani w cele projektu i ostatecznie osiągnęli sukces przystępując do realizacji pierwszej części rewitalizacji Thostgrund.

Pomysł otwarcia Thostgrund pochodzi z początku lat 90-tych, kiedy omawiana była wykonalność jego rewitalizacji oraz kwestie związane z ochroną środowiska, ekologią i hydrologią. W 1996 r. powstał podstawowy projekt, jednak dopiero po powodzi w 2002 r. planowanie zostało przyspieszenie i skupiło się na ochronie przeciwpowodziowej. W 2008 r. pojawiła się możliwość realizacji działań pilotażowych w ramach projektu REURIS.

5

Projekt planu rewitalizacji Thostgrundbach

Ocena oddziaływania na środowisko

Jeśli przewidywane są znaczące szkodliwe oddziaływania na środowisko bądź mogą zostać naruszone prawa środowiskowe stron trzecich, wymagana jest ocena oddziaływania na środowisko. Ocena analizuje aspekty środowiska zasługujące na ochronę, wymienione np. w niemieckiej ustawie o ocenie wpływu na środowisko [Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung].

W związku z tym, muszą zostać zbadane wszystkie grupy potencjalnie zagrożonych gatunków (rośliny, ryby, płazy, mięczaki, chrząszcze, owady, ptaki i ssaki). Ocena oddziaływania na środowisko nie będzie konieczna, jeżeli wstępna ocena wpływu na środowisko wykaże, że nie ma znaczącego wpływu na te grupy lub na inne elementy środowiska. W przeciwnym wypadku, ocena oddziaływania na środowisko wymaga przeprowadzenia procedury zatwierdzenia planowania, która trwa do trzech lat.

Po znacznych biurokratycznych opóźnieniach w procesie zatwierdzenia, Administracja Okręgu Lipsk ostatecznie zaakceptowała plany projektu w lutym 2011 r. Działania pilotażowe dla Thostgrund były realizowane od lipca do listopada 2011 r.

Należy poprawić ochronę przeciwpowodziową, aby zagwarantować zatwierdzenie działań planowanych dla Thostgrund. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez utworzenie obszaru retencyjnego, zgodnie z zasadami jednostki kontrolującej ochronę przeciw-

powodziową. Część tego obszaru została przygotowana w ramach działań pilotażowych. Po zakończeniu działań mających na celu ochronę przeciwpowodziową, strumień Thostgrund zostanie przeniesiony do swojego naturalnego koryta, które podąża naturalną linią doliny. Profile przepuszczalności na przecięciach zostaną powiększone o spójne naturalne podłoże koryta, aby zagwarantować swobodne przejście dla zwierząt, które żyją na obszarze cieków wodnych.

„Pierwsze wbcie łopaty”, wrzesień 2011 r.

Prace w toku, wrzesień 2011 r.

Nowe koryto rzeki, wrzesień 2011 r.

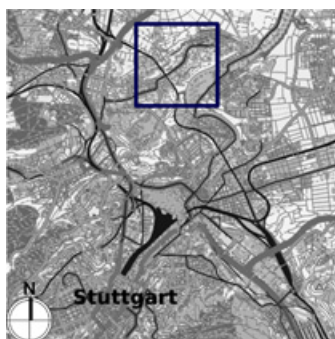
Odcinek Thostgrundbach dawniej ujęty kanałem podziemnym

5

Rewitalizacja Thostgrund realizowana w ramach projektu REURIS stanowi pierwszy z trzech etapów budowy. Według stanu zatwierdzenia pod koniec 2011 r., około 35 proc. skanalizowanego cieku będzie podlegać ponownej naturalizacji. Betonowe rury zostaną rozebrane, planowane jest także podniesienie i przeniesienie koryta rzeki oraz utworzenie dodatko-

wych obszarów retencyjnych. W trakcie drugiego etapu zostanie otwarty dalszy odcinek w górnym Thostgrund, liczący 30 proc. W rezultacie zrenaturalizowane będzie 65 proc. strumienia. Prace rewitalizacyjne nad pozostałymi odcinkami dolnego Thostgrund są celem długoterminowym, gdyż obejmują niezbędne zmiany w planowaniu ruchu w mieście.

Nowe życie dla Feuerbach w Stuttgarcie

Działania pilotażowe REURIS w Stuttgarcie są częścią strategii rozwoju i przywrócenia całej doliny Feuerbach, która została zapoczątkowana w latach 80-tych XX wieku. W wieku XIX i na początku XX wieku strumień Feuerbach

był wykorzystywany nieodpowiednio, jako system kanalizacji dla garbarni i farbiarni. Bieg strumienia został skanalizowany w latach 30-tych XX wieku i utwardzony stromymi betonowymi brzegami lub kamieniami wodnymi.

W obszarze działania pilotażowego koryto strumienia zasypano, a strumień Feuerbach został przeniesiony. Gdy mokradła nie były już zagrożone rozległymi powodzią, w 1950 r. XX wieku wybudowano boisko sportowe z domem klubowym i parkingiem. Ale dopiero po zamknięciu boiska sportowego w 2002 r., Wydział Planowania Przestrzennego i Odnowy Miasta mógł rozpocząć rewitalizację tego odcinka.

Pomimo że obszar ten był własnością gminy Stuttgart, minęło kilka lat zanim zapoczątkowano realizację. Planowanie rozpoczęło w 2007 r., uprawnienia zostały przyznane w 2010 r. Procedura przetargowa miała miejsce w 2011 r. w oparciu o wstępny

Opuszczone boisko sportowe

plan, model hydrologiczny i plan realizacji. Budowę rozpoczęto w grudniu tego samego roku, a zakończono wiosną 2012 r. Fundusze unijne przyznane w ramach REURIS zabezpieczyły finansowanie rewitalizacji.

Rewitalizacja terenów poprzemysłowych

Rewitalizacja terenów poprzemysłowych odgrywa ważną rolę w zapobieganiu niekontrolowanemu rozrostowi miasta oraz poprawie jakości środowiska miejskiego. Tereny poprzemysłowe stwarzają zagrożenie dla zdrowia publicznego i dla środowiska, a ich rewitalizacja, która może być długotrwałym i skomplikowanym procesem, często wymaga dużych inwestycji oraz zaangażowania wielu specjalistów, działaczy politycznych i grup interesariuszy. Więcej informacji na ten temat można znaleźć w projekcie dla Europy Środkowej COBRAMAN, który ma na celu rewitalizację terenów poprzemysłowych (www.cobraman-ce.eu).

Działania pilotażowe w Stuttgarcie były szczególnie wymagające w tym zakresie, gdyż strumień Feuerbach przecina tereny poprzemysłowe, które były czasowo wykorzystywane jako boisko sportowe. Należało zbadać ewentualną obecność niebezpiecznych obszarów w dawnym korycie strumienia oraz na boisku. Dlatego też, przeprowadzone zostało badanie zanieczyszczenia. Niektóre instalacje byłego boiska sportowego musiały zostać rozebrane i usunięte. Część pozostawionych materiałów, takich jak kamienie lub beton z utwardzonego odcinka Feuerbach, została ponownie wykorzystana, natomiast inne musiały zostać usunięte. Gazociąg przeniesiono, co było warunkiem wstępnym dla rewitalizacji.

Jednym z powodów długiego etapu uzyskiwania pozwolenia była konieczność zaangażowania co najmniej pięciu wydziałów miejskich i działalność w zakresie współdziałania społeczeństwa. Za planowanie koncepcyjne odpowiedzialne były Sekcja Planowania Krajobrazu i Terenów Zieleni Wydziału Planowania Przestrzennego i Odnowy Miasta. Wydział Inżynierii Lądowej i Wydział Parków i Ogrodnictwa zarządziły opracowaniem i wdrażaniem planowania, realizacji i konserwacji. Zgodnie z federalną ustawą o wodzie oświadczenia i pozwolenia zostały przekazane przez Wydział Ochrony Środowiska, natomiast kwestie dotyczące nabycia gruntów rozpatrywane były przez Wydział Mieszkalnictwa i Nieruchomości. Postęp w realizacji projektu był stale przedstawiany radom dzielnic i zatwierdzany przez nie, a także przez lokalne grupy robocze do spraw planowania sieci biotopów oraz lokalne stowarzyszenia rolników.

Zbocza doliny dolnego Feuerbach częściowo charakteryzują się prawie naturalnymi biotopami z zagrożonymi gatunkami zwierząt i roślin. Dolina

jest istotna jako oś sieci biotopów, łącząca rezerwat przyrody i chronione krajobrazy, które są niezwykle ważne dla ochrony przyrody na szczeblu lokalnym i regionalnym. W celu wzmocnienia funkcji ekologicznych doliny, topografia terenu działań pilotażowych została przeprojektowana, a krajobraz powrócił do stanu, który odzwierciedlał historyczny przebieg strumienia Feuerbach. Tereny meandrowe, obszary płytkiej i głębokiej wody zwiększają bioróżnorodność poprzez tworzenie siedlisk o różnych warunkach lokalnych. Aby uniknąć stresu ekologicznego populacji zwierząt wodnych, nowe meandrujące koryto strumienia uzupełniono utworzeniem naturalnie ukształtowanego kanału

5

Historyczny bieg Feuerbach w pobliżu Zazenhausen (ok. 1825r.).

Plan realizacji

Prace budowlane w styczniu 2012 r.

Teren inwestycji – rozwiązania bioinżynieryjne

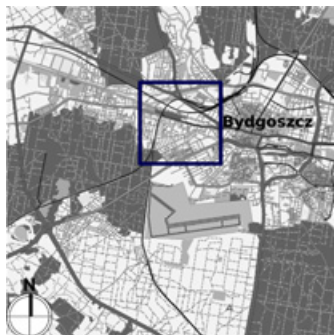
powodziowego, który jest w stanie przyjąć wysoką wodę w przypadku intensywnych opadów deszczu. Sam strumień kształtuje się dynamicznie wszędzie tam, gdzie jest to możliwe oraz zmienia swoje dolne i środkowe koryto rzeki. Zagrożone brzegi są zabezpieczone rozwiązaniami bioinżynieryjnymi. Korzystanie z wapnia muszlowego uwzględnia otaczające warunki geologiczne. Obszary zalewowe zostały częściowo pozostawione naturalnej sukcesji, częściowo zasiane nasionami z przyległej, niemalże naturalnej łąki.

Dodatkowo, możliwości w zakresie lokalnej rekreacji zostały uwzględnione w działaniach pilotażowych ze względu na pobliskie, gęsto zaludnione i silnie zurbanizowane dzielnice Feuerbach, Zazenhausen, Mühlhausen, Rot i Freiberg. W skład projektu obszaru zbliżonego do naturalnego wchodzi połączenie ścieżki rowerowej i spacerowej.

Porównanie z doświadczeniami związanymi z innymi rewitalizowanymi odcinkami Feuerbach pokazuje, że ostateczna realizacja działań pilotażowych zakończyła się sukcesem, a wszystkie wcześniej ustalone cele zostały osiągnięte. Zostały utworzone nowe siedliska dla flory i fauny, należy także się spodziewać, że okolica stanie się również popularną strefą rekreacji dla mieszkańców i turystów. Ludzie mają obecnie dostęp do wody i są zachęceni do korzystania z naturalnego otoczenia.

Opisane działania pilotażowe są częścią strategii gminy Stuttgart, mającej na celu rozwój i przywrócenie całej doliny strumienia Feuerbach. Następną fazą jest rewitalizacja dalszego odcinka w dół strumienia. Interesariusze zostali już zaangażowani w celu opracowania wzajemnie akceptowanego i technicznie wykonalnego planu rewitalizacji.

Nowa estetyka Starego Kanału w Bydgoszczy

5

W czasach swej świetności park nad Starym Kanałem był dla mieszkańców ulubionym miejscem wypoczynku. Po zasypaniu w 1970 r. części Starego Kanału i zatraceniu jego znaczenia jako drogi wodnej, towarzyszący mu park stopniowo ulegał degradacji. W obszarach bardziej oddalonych od centrum miasta jego postać w swe ręce wzięła przyroda, przez co wykształciło się tam wiele cennych zbiorowisk roślinnych nadających mu nowe znaczenie jako ostoi przyrody w zwartej tkance miejskiej. Odcinek parku będący przedmiotem akcji pilotażowej ucierpiał najbardziej i zupełnie nie przypominał niegdyś uroczego zakątka w centrum miasta. Stary Kanał co prawda ocalał w tej jego części i nie został zasypany, ale nurt zo-

stał zminimalizowany do wąskiej strugi ukrytej u dołu niecki pozostałej po dawnym korycie Starego Kanału, praktycznie niewidocznej z poziomu sąsiadującej z parkiem drogi.

Teren posiadał wielki potencjał dla zmian umożliwiających jego ponowne funkcjonowanie w tkance miejskiej jako terenu rekreacji. Miasto Bydgoszcz od wielu lat prowadzi program przywracania rzeki miastu, więc rewitalizacja parku w sąsiedztwie Starego Kanału Bydgoskiego w ramach projektu REURIS została jednym z najbardziej istotnych jego elementów.

Teren inwestycji pilotażowej wybrany do rewitalizacji jest niezwykle trudny do przebudowania ze względu na niestandardowe ukształtowanie, kolizje

Historia Starego Kanału

Stary Kanał to cenny twór myśli inżynierskiej dawnych budowniczych, który powstał w latach 1773 – 74 jako element śródlądowej drogi wodnej E70. W latach 1905 – 1935 inspektor kanału Ernst Conrad Petersen i Towarzystwo Upiększania Miasta Bydgoszczy i Okolic w jego sąsiedztwie wprowadzili nasadzenia drzew, co zapoczątkowało powstanie obecnego parku nad Starym Kanałem.

Park nad Starym Kanałem Bydgoskim przed rewitalizacją

z gęstą siatką infrastruktury podziemnej i rozbudowę towarzyszącej mu ruchliwej drogi. Ponadto w świadomości mieszkańców Stary Kanał Bydgoski funkcjonował jako szeroki nurt wody, który był niemożliwy do odtworzenia, więc konieczne było znalezienie na tyle atrakcyjnej alternatywy, aby nowa postać parku została zaakceptowana.

Teren inwestycji pilotażowej (powierzchnia niespełna 3 ha) jest niewielkim fragmentem parku nad Starym Kanałem, obejmującego zakresem teren wielkości około 65 ha. Aby jego zagospodarowanie pozostawało spójne, dokumentacja techniczna dla akcji pilotażowej została poprzedzona wykonaniem koncepcji programowo-prze-

strzennej dla terenu całego parku. Po realizacji inwestycji pilotażowej projektu REURIS koncepcja posłuży jako wkład do dokumentów związanych z planowaniem przestrzeni miejskiej oraz jako wytyczne dla dalszego rozwoju samego parku. Planowanie odbyło się w czterech etapach. W pierwszej fazie proces projektowy został poprzedzony szczegółowymi badaniami terenu poprzez prace ekspertów, które objęły waloryzację przyrodniczą, analizę historyczną, hydrotechniczną oraz w fazie drugiej przeprowadzono badania społeczne celem określenia potrzeb przyszłych użytkowników terenu. Trzecia faza obejmowała tworzenie wytycznych projektowych – wstępny etap tworzenia koncepcji oraz analizę SWOT wykonanych w trakcie warsztatów studentów Wydziału Architektury Politechniki (pod kierunkiem dr Anny Januchty-Szostak) i studentów Uniwersytetu w Tilburgu (Holandia). W tej fazie opracowano szczegółowe wytyczne dla projektu. W fazie ostatniej zatwierdzono projekt na forum Rad Technicznych skupiających profesjonalistów, jednostki

5

Plan rewitalizacji Starego Kanału w Bydgoszczy

Nowy projekt przestrzeni publicznej, fot. Monika Roczyńska

Nowy plac zabaw nad Starym Kanałem Bydgoskim

5

włączone w realizację projektu oraz jednostki opiniujące. Eksperti, którzy brali udział w projekcie to reprezentanci Wydziałów Urzędu Miasta (Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska, Administracji Budowlanej, Inwestycji), Miejskiej Pracowni Urbanistycznej, Miejski i Wojewódzki Konserwator Zabytków oraz eksperci z zakresu: planowania przestrzennego, historii, przyrody, hydrotechniki, rewitalizacji i socjologii; wykładowcy z Politechniki Poznańskiej, Uniwersytetu w Tilburgu, Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Forum Rewitalizacji oraz projektant – biuro projektowe IN&OUT Architekti Krajobrazu Dorota Nitecka Frączyk.

Proces uzyskiwania wszystkich zezwoleń niezbędnych dla planowanych inwestycji, takich jak pozwolenie wodnoprawne, pozwolenie na budowę, pozwolenie na wycinkę, decyzja o pozwoleniu na zniszczenie siedlisk lęgowych wymaganych prawem okazał się bardzo skomplikowany. Tym samym, proces zatwierdzania trwał ponad rok, od lipca 2010 r. do lipca 2011 r., natomiast

plany zostały zrealizowane głównie w drugiej połowie 2011 r.

Celem było stworzenie zagospodarowania podkreślającego nietypowe ukształtowanie terenu, umożliwiające użytkownikom parku dostęp do wody i wypoczynku w jej sąsiedztwie, wprowadzenie nowych funkcji w parku, wykonanie nowych nasadzeń roślinności celem zwiększenia bioróżnorodności terenu, zwiększenie bezpieczeństwa użytkowników.

Jako efekt inwestycji pilotażowej projektu REURIS powstała nowa, uporządkowana przestrzeń publiczna w sąsiedztwie wody o wyróżniającej się w mieście estetyce. W przywracaniu znaczenia towarzyszącemu parkowi wielką rolę odgrywa zachowanie jego wartości historycznej i uwypuklenie zachowanych elementów zabytkowej kompozycji przestrzennej. Bieg kanału musiał pozostawać prosty – jaki był od początku jego budowy w XVIII wieku. Próby jego wydłużania w postaci np. meandrowania, jak przy renaturyzacji naturalnych cieków wodnych byłyby tu elementem obcym i niewłaściwym. Celem niewielkiego złagodzenia dominujących tu prostych linii, oraz przekryciu nieestetycznych, betonowych nabrzeży strugi, projekt wprowadza pasowe rabaty bylinowe nasadzone wzdłuż obu brzegów kanału na całej ich długości. Ma to też służyć wprowadzeniu bioróżnorodności na tym terenie, ponieważ poza starodrzewem towarzyszącym dawnym alejom parkowym teren nie przedstawiał większej wartości w aspekcie przyrodniczym.

W nowym zagospodarowaniu wprowadzono wiele nowych elementów służących wypoczynkowi i rekreacji użytkownikom parku. Jako priorytet została uznana konieczność udostępnienia wypoczynku nad wodą, dlatego zostały wprowadzone umożliwiające to place wypoczynkowe (w tym jeden ze stolikami szachowymi), schody terenowe, ścieżki pochylnie, kładki i siedziska skarpowe na południowym zboczu przy kładce szklanej. Poza niezbędnymi elementami infrastruktury parkowej typu oświetlenie, ławki, kosze,

stojaki na rowery itp. wybudowano też niewielki plac zabaw dla najmłodszych dzieci. Mieszkańcy i przyjezdni mają obecnie możliwość wypoczynku w pobliżu wody w otoczeniu zieleni na obszarach przeznaczonych dla użytkowników różnych grup wiekowych. Nowe atrakcyjne wizualnie elementy, usunięcie samoistnych podrostów oraz miejsc nieuporządkowanych wraz z oświetleniem zwiększają poczucie bezpieczeństwa i zachęcają do dłuższej wizyty w parku.

Transformacja Ślepiotki w Katowicach

Głównym celem działań pilotażowych w Katowicach było odtworzenie niebiesko-zielonego korytarza doliny rzeki w wysoce zurbanizowanej, środkowej części rzeki Ślepiotki. Ten odcinek rzeki został wybrany ze względu na zagospodarowanie przestrzenne, a także przyczyny ekologiczne i społeczne. Fakt, że działania pilotażowe zostały zaplanowane w ramach kontynuacji projektu utworzenia basenu na wodę burzową w dolinie Ślepiotki, oraz różne inne

powody doprowadziły do wyboru tej części rzeki. Lokalne zasoby wodne odznaczały się licznymi formami użytkowania terenu oraz korzystną strukturą własności gruntów, w związku z tym, iż większość obszarów nadbrzeżnych była własnością gminy. Rzeka praktycznie nie ucierpiała od zrzutu nieoczyszczonych ścieków sanitarnych, natomiast zagrożenie powodziowe było nieznaczne. Dodatkowo, położona ona była w sąsiedztwie dużego osiedla

Rzeka Ślepiotka przed rewitalizacją

Tabela edukacyjna informująca o rzece Ślepiotce

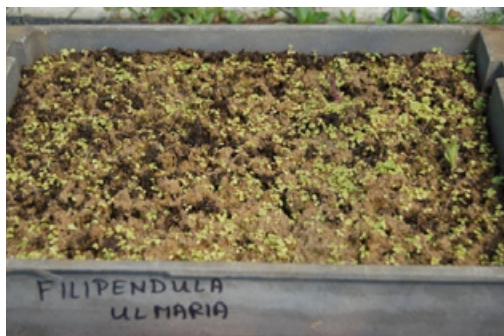
w dzielnicy Ochojec w centrum Katowic. Dostęp do rzeki i obiektów rekreacyjnych przyczyniłby się do poprawy warunków życia tysięcy mieszkańców przyległych obszarów, stąd też poparcie społeczne dla idei rewitalizacji było wysokie.

Działania pilotażowe na rzece Ślepiotce zostały zaplanowane i zrealizowane we współpracy pomiędzy miastem Katowice oraz Głównym Instytutem Górnictwa (GIG) w Katowicach. Dlatego też, partnerzy mieli różne oczekiwania dotyczące rewitalizacji rzeki Ślepiotki.

Miasto Katowice chciało włączenia koncepcji korytarza rzeki do praktyk planowania przestrzennego i zarządzania w zurbanizowanych obszarach pogórnich, przywrócenia zielonej osi wzdłuż doliny rzeki oraz powiększenia publicznej otwartej przestrzeni rekreacyjnej. Miało także powstać pół-naturalne mokradło, mające na celu zwiększenie możliwości retencyjnych oraz utworzenie siedlisk wodnych i wodno-lądowych, a także ustanowienie modelu w zakresie gospodarowania wodą w mieście. Miasto miało nadzie-

ję na zwiększenie świadomości społeczeństwa w zakresie miejskich przestrzeni nadrzecznych i zaangażowania mieszkańców miasta w tym projekcie. Wreszcie, z punktu widzenia władz lokalnych działania pilotażowe stanowiły okazję do zwiększenia umiejętności władz miasta w zakresie opracowania zintegrowanego podejścia do rewitalizacji miejskich obszarów nadrzecznych i skutecznego składania odpowiednich wniosków o dofinansowanie unijne.

Oczekiwania naukowców planujących rewitalizację w Głównym Instytucie Górnictwa różniły się znacznie od oczekiwań miasta Katowice. Traktowały one działania pilotażowe jako możliwość zaprezentowania sposobów realizacji proponowanego przekształcenia całego korytarza rzeki Ślepiotki. Naukowcy chcieli nie tylko zwiększyć różnorodność siedlisk, ale także utworzyć stabilną powłokę roślinności przy wykorzystaniu rodzimych gatunków roślin oraz przywrócić siedliska z nadbrzeżnych lasów, suchych lasów i mokradeł. Mieli oni również na celu przedstawienie zastosowania metod bioinżynierskich dla utworzenia stref buforowych, któ-

Gatunki zielne do posadzenia wzdłuż Ślepiotki

Miejsce odpoczynku: amfiteatr

re chroniłyby rzeki przed zanieczyszczeniami. Wreszcie, Główny Instytut Górnictwa w Katowicach (GIG) oczekiwał, że działania pilotażowe będą odpowiednim modelem wykazującym, w jaki sposób można realizować potrzeby edukacyjne, na przykład poprzez utworzenie edukacyjnego szlaku przyrodniczego.

Zajmowanie się procedurami planowania i wydawania zezwoleń, które dotyczyły kwestii hydrologicznych,

Przywracanie siedlisk naturalnych

Zostało posadzonych ponad 120 gatunków roślin charakterystycznych dla lasów nadbrzeżnych i suchych, bagien, siedlisk ruderalnych i łąk. Połączenie to zostało uzupełnione gatunkami (formami rodzimymi) drzew i krzewów, w tym tradycyjnymi odmianami drzew i krzewów owocowych. Nadal nierozwiązane pozostają jednak niektóre problemy, takie jak okazjonalny niekontrolowany napływ ścieków wpływających na jakość wody lub przypadki wandalizmu.

ochrony środowiska, architektury krajobrazu, formalnych i prawnych, zajęło większość 2009 r. Działania pilotażowe wymagały zezwoleń na wycinkę drzew, prace wodne i prace budowlane, a także zgody właściciela cieku wodnego, właścicieli lub zarządców infrastruktury oraz terenów sąsiadujących z obszarem działań pilotażowych, mianowicie, spółdzielni mieszkaniowej Silesia, która umożliwiła korzystanie z jej drogi w celu transportu na miejsce projektu. Do końca 2009 r. zaakceptowano wnioski o te pozwolenia oraz osiągnięto konieczne porozumienia, natomiast w kwietniu 2010 r. roboty ziemne rozpoczęły realizację planów na docelowym obszarze. Chociaż intensywne opady deszczu doprowadziły do zagrożenia powodziowego i spowodowały przerwanie prac w maju, roboty ziemne na obszarze pilotażowym zostały wykonane do końca listopada 2010 r. Konserwacja tego obszaru została natomiast przejęta przez Miejski Zarząd Terenów Zieleni wiosną 2011 r.

Projekt obejmował, między innymi, odnowienie 210 m² suchego starorzecza i 950 m² mokrego starorzecza,

utworzenie wydmy piaskowych, budowę drewnianych mostów przez rzekę i starorzecze, oraz ustawienie tablic informacyjnych.

Spełniona została większość oczekiwań miasta Katowice i naukowców Głównego Instytutu Górniczego dotyczących rewitalizacji, rozwoju różnorodności siedlisk oraz zmiany wykorzystania gruntów. Koncepcja korytarza rzeki opracowana i przetestowana na obszarze działań pilotażowych okazała się ponadto odpowiednia do zastosowania wzdłuż innych części rzeki Ślepiotki, a nawet wzdłuż innych rzek. Zaangażowanie publiczne okazało się jednym z najważniejszych aspektów rewitalizacji rzeki Ślepiotki, który nie został wcześniej omówiony. Miasto Katowice, jako koordynator udziału społeczeństwa i współpracy publicznej, zdołało zaangażować wiele podmiotów. Poza tym wśród przedstawicieli miasta i partnerów administracyjnych znaleźli się zarządcy doliny Ślepiotki, instytucje edukacyjne, jak również służby konserwacyjne i służby bezpieczeństwa. W ramach partnerstwa udział brało także kilka uniwersytetów i instytutów badawczych. Ponadto, w warsztatach i spotkaniach dotyczących rozwoju długoterminowej wizji doliny Ślepiotki uczestniczyli m.in. przedstawiciele społeczności lokalnej oraz prywatni właściciele gruntów z doliny Ślepiotki, organizacje pozarządowe, architekci, artyści, historycy oraz media. Matryca Ślepiotka 2025 została wprowadzona jako narzędzie do osiągnięcia konsensusu w celu podejmowania decyzji dotyczących

hierarchii projektów. Kilkanaście potencjalnych działań zostało ocenionych i porównanych według określonych kryteriów środowiskowych, społecznych, przestrzennych i ekonomicznych, uwzględniających ich znaczenie oraz wykonywalność. Wreszcie, na jednym wykresie zostały uszeregowane i przedstawione możliwe przyszłe działania. Warsztaty pokazały potencjał współpracy instytucjonalnej, publicznej, prywatnej oraz badawczej. Doprowadziły także do opracowania modeli współpracy dla partnerstwa w dolinie rzeki, które zwiększyło kompetencje w zakresie rozwiązywania problemów poprzez łączenie interesów i zapewnienie spójności celów. Tak więc procedury udziału społeczeństwa przyczyniły się do opracowania spójnej wizji gospodarki przestrzennej w dolinie Ślepiotki, które doprowadziły do ogólnego zadowolenia lokalnej społeczności.

Po trzech latach od momentu realizacji projektu REURIS, działania pilotażowe znajdowały się na różnych etapach realizacji ze względu na różne krajowe ramy prawne i różne warunki lokalne. Poziom wykonania zależy od planowanej całkowitej rewitalizacji części rzeki Ślepiotki w Katowicach do ograniczonego planu działań, jakie mają zostać realizowane wzdłuż Starej Ponávki w Brnie. Niemniej jednak, wszystkie działania pilotażowe są cenną lekcją dla rewitalizacji rzek miejskich. W oparciu o te doświadczenia możemy teraz przejść do końcowego rozdziału na temat ogólnych wytycznych dotyczących rewitalizacji.

Przewodnik praktyczny po rewitalizacji rzek miejskich

6

Rewitalizacja rzek miejskich nie dotyczy wyłącznie rzek. Przygotowanie i realizacja projektu rewitalizacji nie ograniczają się do zagadnień technicznych w zakresie inżynierii wodnej, ale związane są ze wszystkimi aspektami zrównoważonego rozwoju. Ze względu na lokalizację, dotyczą one również zawsze kwestii udziału społeczeństwa. W poprzednich rozdziałach staraliśmy się udowodnić, że projekt rewitalizacji składa się z wielu różnych zadań i wymaga współpracy wielu różnych ekspertów, a także laików, którzy wierzą w powodzenie projektu. W niniejszym rozdziale zwrócimy uwagę na najważniejsze doświadczenia wynikające ze współpracy w ramach projektu.

Pierwszy aspekt to ramy planowania projektu rewitalizacji rzek miejskich. „Podręcznik rewitalizacji rzek miejskich” projektu REURIS opisuje szczegółowo systemy planowania w Republice Czeskiej, Niemczech i Polsce, oraz formułuje zalecenia dotyczące projektów rewitalizacji rzek miejskich w odniesieniu do wymagań związanych z planowaniem. W niniejszym przewodniku po rewitalizacji ograniczamy się do kilku podstawowych elementów, które świadczą o złożoności procesu planowania i realizacji.

Poniższe akapity opisują zasady rewitalizacji, które dotyczą szerokiego zakresu kwestii ekologicznych, gospodarczych i społecznych związanych

z rewitalizacją rzek w środowisku miejskim. Nie wszystkie z tych aspektów wpływają na program rewitalizacji w ten sam sposób, zawsze jednak składają się na strategię projektu, tym samym umożliwiając ocenę celów i osiągnięć rewitalizacji. Po pierwsze, jeden z głównych celów rewitalizacji dotyczy poprawy funkcji ekologicznej cieków wodnych. Po drugie, rewitalizacja rzek miejskich jest środkiem do realizacji ochrony przeciwpowodziowej. Po trzecie, rewitalizacja przyczynia się do zwiększenia walorów mieszkaniowych, kulturowych i rekreacyjnych danego obszaru, oraz pomaga w zapewnieniu trwałego zrównoważonego wykorzystania cieków wodnych wraz z ich terenami zalewowymi.

W dalszej części przejdziemy do kwestii zapewnienia zrównoważonego rozwoju projektu rewitalizacji. Postaramy się udowodnić, że poparcie społeczne jest ważnym czynnikiem dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju. Podsumujemy więc obserwacje poczynione w kontekście uczestnictwa interesariuszy oraz główne wnioski, które można wyciągnąć z naszych doświadczeń związanych z podejściem do udziału społeczeństwa.

Rozdział kończy się ogólnymi wnioskami na temat współpracy REURIS w celu zrealizowania rewitalizacji rzek miejskich.

Planowanie

Ważne jest, aby projekt rewitalizacji został włączony do odpowiedniego re-

gionalnego i lokalnego planu zagospodarowania przestrzennego, zwłaszcza jeżeli projekt ten nie ogranicza się do jednego obszaru, lecz będzie miał wpływ na cały bieg rzeki lub potoku w obrębie miejskich przestrzeni nadrzecznych wraz z sąsiadującymi brzegami rzek i obszarami zalewowymi. W ten sposób realizacja projektu zobowiąże organy publiczne i będzie musiała zostać uwzględniona w podległym im planowaniu. Jeżeli projekt zostanie włączony do obowiązujących planów zagospodarowania terenu lub planów zagospodarowania przestrzennego, będzie on również obowiązujący dla ogółu społeczeństwa. Wymagana może być także ocena oddziaływania na środowisko. Kwestia ta powinna zostać rozstrzygnięta na wczesnym etapie projektu rewitalizacji, aby uniknąć opóźnień w jego realizacji. Przydatne jest również uzyskiwanie informacji na temat innych projektów oddziałujących na środowisko na danym obszarze, gdyż rewitalizacja może być stosowana jako środek wyrównawczy, zwiększając tym samym szanse na jej realizację.

Biorąc pod uwagę zainteresowanie społeczeństwa ochroną środowiska oraz wymagania prawne w zakresie jego ochrony, kluczową kwestią jest zastosowanie zrównoważonego podejścia, które uwzględnia ekologiczne, społeczne i ekonomiczne aspekty projektu. Oznacza to, że należy wziąć pod uwagę np. wpływ inwestycji na zasoby naturalne i kulturowe, aktywację dróg wodnych, atrakcyjność szlaków turystycznych i bezpieczeństwo powodziowe. Z drugiej strony, samo zwiększenie możliwości retencyjnych

bioróżnorodności nie gwarantuje akceptacji i poparcia społecznego. Co więcej, projekt rewitalizacji musi uwzględniać poprawę dostępności, przejrzystości, atrakcyjności i bezpieczeństwa obszarów nadrzecznych, zapewnić należy także bezpieczny dostęp do wody i ciągłość tras nadbrzeżnych. Nabrzeża są istotnymi czynnikami społecznymi i gospodarczymi, które wpływają na atrakcyjność miasta. W związku z tym, rozwój turystyki i rekreacji, imprezy kulturalne, a także tworzenie przestrzeni społecznej są elementami niezbędnymi w planowaniu projektu.

Prawdopodobieństwo realizacji ww. pożądaných, ale nieobowiązkowych celów planowania przestrzennego jest większe, jeśli działania rewitalizacyjne połączone są z potrzebami związanymi z samymi rzekami, np. ochroną przeciwpowodziową lub polepszeniem możliwości retencyjnych. Połączenie elementów koniecznych i pożądaných zwiększa szanse na akceptację społeczną i polityczną dla działań mających na celu rewitalizację rzek miejskich. Przygotowany z wyprzedzeniem projekt planu oraz odpowiednio wczesne nabycie gruntu umożliwiają władzom lokalnym szybkie rozpoczęcie projektu. Administracja publiczna musi często reagować na dostępność funduszy, gdyż może nagle uzyskać dostęp do płatności wynikających z przepisów dotyczących łagodzenia skutków oddziaływania na środowisko lub innych opłat. Ponadto, fundusze często muszą zostać wydane do końca roku podatkowego. Podział projektu na kilka etapów zwiększa prawdopodobieństwo na przyznanie

nieoczekiwanych wcześniej środków finansowych w postaci mniejszych kwot z wielu źródeł.

W szerszym sensie planowanie projektu oznacza więc, że planiści i władze lokalne muszą być stale świadomi obecności powiązanych wzajemnie zadań lokalnych, różnych potencjalnych źródeł finansowania i innych projektów związanych z działaniami rewitalizacyjnymi.

Zwiększenie funkcjonalności ekologicznej cieką wodnego jako Ekosystemu

Stan morfologiczny cieką wodnego musi być korzystny, aby poprawić jego jakość ekosystemową. Elementy takie jak kamienie wpuszczone do zbiornika wodnego, które różnicują warunki hydrologiczne mogą wpływać na ten cel. Jeżeli jest to wskazane, strumień modyfikowany jest tak, aby otrzymać części przypominające płycizny lub wolniej płynące odcinki rzeki. Zmiana profilu podłużnego i wydłużenie cieków wodnych są kolejnymi sposobami na zmianę dynamiki wody i modyfikację osadu. Np. ograniczenie podłużnego nachylenia cieką wodnego oraz zwiększenie różnorodności słupa wody w cieką wodnym mają pozytywny wpływ na zrównoważony przepływ i przemieszczanie się osadów. Morfologicznie zróżnicowane koryto rzeki (w przeciwieństwie do gładko zakończonego i pryzmatycznego koryta rzeki) zachowuje swoje funkcje w zakresie gospodarki wodnej oraz funkcje ekologiczne nawet w okresach

minimalnych przepływów. W tym zakresie bardzo przydatne okazało się spływanie oraz rozluźnianie lub ponowne meandrowanie wyprostowanych koryt rzek, w miarę możliwości z uwzględnieniem ich historycznego rozwoju. Dostosowanie rzeki do stanu zbliżonego do naturalnego jest preferowane w stosunku do mechanicznej modyfikacji krajobrazu. Ponadto, zmiany w obrębie cieków wodnych oraz obiekty poprzeczne, takie jak stopniowane jazy i progi wodne poprawiają drożność migracji, przyczyniając się do osiągnięcia docelowej funkcjonalności ekologicznej cieków wodnych.

Kolejny aspekt ekosystemów dorzecza dotyczy bioróżnorodności biotopów na obszarze zlewniska rzeki. Pouczającym studium przypadku w tym zakresie były np. prace wykonane na rzece Ślepiotce w Katowicach, ponieważ obejmowały one tworzenie różnych rodzajów siedlisk w samym strumieniu oraz siew różnorodnej roślinności na brzegach rzeki i w strefie nadrzecznej. W efekcie tych działań nie tylko poprawił się stan lokalnych siedlisk, ale również usunięto inwazyjne gatunki roślin, a poparcie uzyskał pomysł ponownego wprowadzenia rodzimych gatunków roślin oraz siedlisk. Poparcie uzyskał również pomysł odnowienia i rozwoju dodatkowych warstw roślinnych, takich jak drzewa, krzewy, oczerety, roślinność przybrzeżna lub rośliny wodne.

Wszystkie wyżej wymienione cele ekologiczne dla projektu rewitalizacji rzek miejskich uwzględniają poprawę jakości wody oraz wsparcie dla samooczyszczania cieków wodnych. Cele te mogą zo-

stać jeszcze bardziej wzmocnione dodatkowymi działaniami, takimi jak obróbka wody opadowej przed jej dotarciem do rzeki, eliminacja źródeł zanieczyszczenia lub utworzenie infrastruktury wodnej, np. poprzez tworzenie oddzielnych kanalizacji lub oczyszczalni ścieków.

Zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej

Warunki w zakresie odwadniania w górze rzeki zawsze determinują środki przeciwpowodziowe na obszarze rozważanym do rewitalizacji. Poprawa stanu gleby oraz wyprostowane i niepotrzebnie ogrodzone koryta rzek i strumieni o dużej pojemności uniemożliwiają naturalny rozlew cieków wodnych na otwartym terenie w lasach i łąkach. Tym samym przyspieszają odpływ wody z terenu i powodują szkody powodziowe na obszarach zabudowanych. W dużych aglomeracjach miejskich znajdują się budynki oraz różne zasypane i utwardzone obszary, które jeszcze bardziej pogarszają warunki w zakresie odwadniania. W związku z powyższym w razie konieczności wszystkie wymienione aspekty muszą zostać ujęte w projekcie rewitalizacji rzek miejskich.

Bez wątplenia istnieją miejskie strefy zagrożone powodzią, na których zabezpieczenie przed ekstremalnym przepływem wymaga zastosowania środków technicznych, takich jak zbiorniki retencyjne i suche poldery w dolinach rzecznych. Łagodzenie ryzyka wystąpienia szkód powodziowych oznacza przede

wszystkim przyjęcie założenia, że rzeki wymagają więcej przestrzeni. Dlatego też należy unikać sztucznego piętrzenia terenu z powodu zabudowy w strefach powodziowych. W związku z tym, zdolności retencyjne krajobrazu muszą w miarę możliwości zostać zwiększone poprzez odtworzenie lub utworzenie mokradeł, oraz umożliwienie naturalnego przelewu rzek na obszary zalewowe. W aspekcie tym pomocne jest zmniejszenie bezpośredniego odpływu z obszaru zlewni i nabiera ono szczególnego znaczenia w przypadku niewielkich cieków wodnych. Odpływ może zostać ograniczony zwiększeniem retencji wody deszczowej na danym obszarze poprzez umożliwienie jej przeniknięcia do profilu glebowego. Wykorzystanie naturalnych grubych powierzchni spowoduje dalsze zmniejszenie przepływu wody. Czynniki te powinny zostać włączone do planu rewitalizacji rzek miejskich, jeżeli jest to konieczne i możliwe. Jak wspomniano powyżej, uwzględnienie rozwiązań w zakresie zadań związanych z gospodarką wodną w ramach projektu rewitalizacji sprawia, że finansowanie i realizacja projektu stają się bardziej prawdopodobne.

Podniesienie jakości życia i walorów kulturowych oraz rekreacyjnych

Istotnym wymogiem podczas realizowania rewitalizacji obszarów miejskich jest zabezpieczenie odrębności i zmienności koryta rzeki wzdłuż jej trasy. Rewitalizacja ma na celu utworzenie

różnic topograficznych w nowym korycie rzeki w najwyższym możliwym stopniu. Zasadniczym wymogiem jest wielofunkcyjna koncepcja przestrzeni ciek wodnego. Rewitalizowane rzeki lub strumienie powinny obejmować możliwie jak największą liczbę odcinków o cennych funkcjach w zakresie ochrony środowiska i rekreacji oraz innych zastosowań dla mieszkańców i turystów. Nowoczesne podejścia do rewitalizacji gwarantują, że obszary szlaków wodnych w gminach oraz w ich pobliżu są wykorzystywane w najwyższym możliwym stopniu jako przestrzeń, gdzie mieszkańcy mogą podziwiać naturę oraz zająć się rekreacją i wypoczynkiem. Takie podejście oznacza, że koryta strumieni lub koryta rzek oraz ich brzegi są przywracane do niemal naturalnego stanu. Jeżeli sytuacja tego wymaga, obszary zbliżone do naturalnych oraz obszary i obiekty przeznaczone do spokojnej rekreacji, wypoczynku i sportu powinny zostać połączone. Ponadto, nowo powstałe obszary zbliżone do elementów naturalnych muszą zostać odpowiednio powiązane z systemem parków i ogrodów publicznych. Cały obszar powinien charakteryzować się odpowiednią widocznością dla pieszych i rowerzystów, a obszary dostępne i przejezdne dla społeczeństwa powinny stanowić priorytet w stosunku do ograniczonych przestrzeni. Jednym z głównych celów jest oczywiście zapewnienie publicznego dostępu do cieków i powierzchni wodnych na obszarach zalewowych. Obszar ciek wodnego powinien być atrakcyjny i ciekawie ukształtowany oraz zapewniać niezwykle widoki i wrażenia.

Sadzenie roślinności oraz kształtowanie architektury krajobrazu umożliwiając zastosowanie zróżnicowanych rozwiązań w zakresie cieków wodnych na obszarze zurbanizowanym lub w otwartym krajobrazie. Różne artefakty, atrakcje i instalacje mogą zwiększyć atrakcyjność obiektu. Z drugiej strony, obszary, które są celowo niedostępne oraz obszary cisy, chroniące walory naturalne obszaru, w takim samym stopniu mogą stanowić część cieku wodnego.

Ważnym zadaniem projektu rewitalizacji jest włączenie do wizerunku miasta wody jako jednej z głównych funkcji krajobrazowych przestrzeni zurbanizowanej, jak również zwiększenie drożności miasta i jego połączenia z otaczającym krajobrazem. Uwzględnia to także wcześniej słabo rozwinięte podejście polegające na wykorzystaniu obszarów zalewowych cieków wodnych jako ważnej przestrzeni miejskiej z unikalnym potencjałem w zakresie rekreacji i wypoczynku, oraz do zwiększenia walorów estetycznych budynków mieszkalnych i obiektów rekreacyjnych.

Zrównoważony rozwój cieków wodnych poprzez zaangażowanie społeczeństwa

Na poprzednich stronach wspomniano sposoby wykorzystania instrumentów planowania w celu zastosowania zasad zrównoważonego rozwoju w rewitalizacji dróg wodnych na obszarze zurbanizowanym.

W tym miejscu zajmiemy się niektórymi ogólnymi uwagami w zakresie zaangażowania społeczeństwa w planowaniu, podejmowaniu decyzji i zarządzaniu przestrzeniami zielonymi z punktu widzenia zwolenników rewitalizacji, a także omówimy perspektywy dla szerokiego konsensusu dotyczącego inwestycji ekologicznych wśród grup docelowych. Interesariusze mogą zostać przypisani do czterech grup: 1. media; 2. heterogeniczne grupy z różnym podejściem do koncepcji projektu; 3. indywidualni lub zbiorowi interesariusze o jednym celu; oraz 4. lokalni politycy, służby miejskie.

Doświadczenie pokazuje, że ogólne, niesprecyzowane podejście do mediów nie ma prawie żadnego wpływu na projekt. Sytuacja ta może jednak ulec poprawie: po pierwsze, powinniśmy dowiedzieć się, kto jest docelowo określoną grupą odbiorców. Która osoba w gazecie jest odpowiedzialna za pisanie wiadomości lokalnych? Każda z tych osób powinna być traktowana indywidualnie. Należy im dziękować za wiadomości dotyczące projektu. Muszą oni być informowani na bieżąco. Jeśli uda się nawiązać osobiste kontakty z dziennikarzami – tym lepiej. Zwiększa to szansę na to, że zostaniemy przez nich wysłuchani

Spotkania w grupach, które mają różne podejścia do koncepcji projektu mają tę zaletę, że dają możliwość dotarcia do większej liczby osób w tym samym czasie. Oznacza to, że informacje o projekcie rozprzestrzeniają się szybko i łatwo, chociaż żaden przedstawiciel

projektu nie może być pewny, że będą one miały trwały wpływ na interesariuszy. Poza tym, prawie niemożliwe jest wywarcie wpływu na sposób w jaki interesariusze zareagują na prezentację, na metodę rozpowszechniania informacji, lub na ocenę interesariuszy tego, co usłyszeli. Intensywna dyskusja na temat informacji przekazywanych na spotkaniach może mieć częściowy wpływ na ww. niewiadome. Nie zawsze jest jednak czas na dyskusję i nie każda grupa chce rozmawiać.

Organizacje zajmujące się zagadnieniami z zakresu środowiska, organizacje społeczeństwa obywatelskiego, organizacje pozarządowe, szkoły, przedszkola, przedstawiciele kultury i sztuki, oraz przedstawiciele społeczni są przykładami interesariuszy o wspólnym celu. Spotkania mogą odbywać się również z pojedynczymi osobami lub w małych i średnich grupach. Należy koncentrować się na każdej pojedynczej grupie lub osobie, a spotkania powinny być dostosowane do indywidualnych potrzeb. Jeśli spotkania są dobrze przygotowane, mogą zaoferować coś specjalnego każdemu interesariuszowi, który jest przedmiotem zainteresowania w związku z projektem w ściśle określonym zakresie prac. Jest to warunek niezbędny do współpracy z interesariuszami, zorientowanymi na zrównoważony rozwój oraz dobre rezultaty projektu.

Lokalni politycy i członkowie administracji miejskiej są pod pewnymi względami podgrupą omówionych wcześniej interesariuszy o jednym celu.

Najbardziej istotną różnicą jest fakt, że w wielu kwestiach poparcie polityczne lub administracyjne jest niezbędne dla realizacji projektu.

Podsumowując, sukces w kontaktach z interesariuszami opiera się na trójkącie o trzech zmiennych: dotarcie do szerokiej grupy odbiorców można zrealizować przy stosunkowo niewielkim wkładzie, nie przyniesie ono jednak trwałych efektów. Z drugiej strony, ponieważ rozmowy z interesariuszami odbywają się twarzą w twarz, wysoki wkład siły roboczej projektu oraz aktywne udzielenie informacji mają ograniczony zasięg, ale prowadzą do otrzymania bardziej rzetelnych i trwałych rezultatów.

Z doświadczeń tych wyciągnąć można dwa główne wnioski: uczestnicy, którzy biorą udział w procesach planowania i realizacji od samego początku są ważni dla rozwoju projektu, który uwzględnia interesy i potrzeby interesariuszy oraz cele społeczne, ekologiczne i ekonomiczne.

Różne systemy, podobne zalecenia

Współpraca w ramach projektu REURIS ostatecznie doprowadziła do wspólnego postrzegania miejskich przestrzeni nadrzecznych i ram rewitalizacji. Rzeki i strumienie w środowisku miejskim muszą przede wszystkim mieć możliwości wystarczające do zapewnienia odpowiedniej ochrony przeciwpodziowej dla obszarów zabudowanych. W większości przypadków, koryta rzek na obszarach miejskich muszą być

również stabilne, gdyż nie ma wiele przestrzeni na swobodny rozwój rzek.

Przez wiele dziesięcioleci, wymagania te były spełniane głównie przez struktury gospodarki wodnej zaprojektowane w celu spełniania wymagań technicznych. W miastach powstawały geometrycznie regularne koryta rzek wzmocniane kostką kamienną i podobnymi elementami. Jednakże ze środowiskowego punktu widzenia, koryta te są niezwykle zdegradowane, często nieatrakcyjne pod względem estetycznym, mają niewielki wkład w tworzenie dla mieszkańców miast możliwości odpoczynku oraz uprawiania rekreacji i innych czynności wzdłuż cieków wodnych. Każde wdrażane działanie pilotażowe jest wyjątkowe ze względu na ograniczoną przestrzeń przeznaczoną na rewitalizację koryt rzek oraz terenów zalewowych na rozwiniętych obszarach. Warunki na nich nie są tak zróżnicowane, a proponowane działania mogą służyć różnym celom. Jednakże działania te łączą cele w zakresie planowania, wdrażania, udziału i zrównoważonego rozwoju dla projektu rewitalizacji.

Najważniejsza dla partnerów projektu REURIS była funkcjonalność ekologiczna cieków wodnych jako ekosystemu. Dlatego też, każdy z nich starał się zwiększyć morfologiczne zróżnicowanie poszczególnych koryt rzek oraz bioróżnorodności biotopów na obszarach zalewowych, poprawić jakość wody, a także odnowić i wzmocnić dodatkową roślinność. Do programu rewitalizacji włączone zostały również

rozwiązania w zakresie ochrony przeciwpowodziowej.

W kontekście miast niemożliwe jest znalezienie rozwiązania dla rewitalizacji rzek bez uwzględnienia sposobów wykorzystania obszaru przez mieszkańców i osoby odwiedzające. W związku z powyższym, na spotkaniach w ramach projektu oraz na forach publicznych zostało szeroko omówione umożliwienie publicznego dostępu do wody w różnych postaciach. W odniesieniu do tego architektura krajobrazu w ramach rewitalizacji miała szeroki zakres, np. od projektowania parków i terenów zieleni przez różne nasadzenia roślinności po tworzenie obiektów sportowych i rekreacyjnych wzdłuż cieków wodnych.

Woda w krajobrazach miejskich i wiejskich jest niezastąpionym i cennym zasobem naturalnym, który decyduje o różnorodności form i gatunków, jak również o stabilności ekologicznej na danym obszarze. Woda we wszystkich swoich postaciach jest również głównym elementem estetycznym i czynnikiem, który przyczynia się do określenia wyglądu krajobrazu. Do niedawna jednak gospodarka wodna krajobrazu praktycznie nie odzwierciedlała znaczenia tych aspektów. To właśnie dlatego projekt REURIS dołożył wszelkich starań, aby pozytywnie wpłynąć na gospodarkę wodną krajobrazu, mając na celu odnowienie naturalnych warunków ekosystemom wód i mokradł przy jednoczesnym przywróceniu naturalnej funkcji i niemal naturalnego wyglądu rzek miejskich, tworząc z nich przestrzenie ważne dla miast.

Wykaz źródeł

- Arnstein, S. R. 1969: A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 35, No. 4, pp. 216-224.
- De Groot, R., Wilson, M., Boumans, R. 2002: A Typology for the Classification, Description and Valuation of Ecosystem Functions, Goods and Services. *Ecological Economics*, vol. 41, no. 3, 393-408.
- Komisja Europejska 2009: Wspieranie inwestycji publiczno-prywatnych krokiem w kierunku naprawy gospodarki i długoterminowej zmiany strukturalnej: zwiększanie znaczenia partnerstw publiczno-prywatnych. COM(2009) 615 final. Bruksela.
- Everard, M., Moggridge, H. 2011: Rediscovering the value of urban rivers. *Urban Ecosystems*. DOI 10.1007/s11252-011-0174-7. Opublikowano online, 19 kwietnia 2011 r.
- Hansen, H. S., Mäenpää, M. 2007: Public Participation in River Basin Planning. In TuTech Innovation GmbH (ed.), *Baltic River Basin Management Handbook. Strategies for Sustainable River Basin Management*, Hamburg.
- Hassan, R., Scholes, R., Ash, N. 2005: *Ecosystems and Human Well-being. Current State and Trends*. Washington, DC: Island Press.
- O’Gorman, S., Bann, C., Caldwell, V. 2010: *The Benefits of Inland Waterways (2nd Edition). A Report to Defra and IWAC*.
- TEEB – *Ekonomia Ekosystemów i Bioróżnorodności 2009: TEEB Manual for National and International Policy Makers/ Chapter 1*. www.teebweb.org.
- TEEB – *Ekonomia ekosystemów i bioróżnorodności 2011: TEEB Manual for Cities: Ecosystem Services in Urban Management*. www.teebweb.org.
- UNECE 1998: *Konwencja o Dostępie do Informacji, Udziale Społeczeństwa w Podejmowaniu Decyzji oraz Dostępie do Sprawiedliwości w Sprawach Dotyczących Środowiska*, podpisana 25 czerwca 1998 r. w Aarhus, podczas Czwartej Paneuropejskiej Konferencji Ministrów Ochrony Środowiska. Europejska Komisja Gospodarcza.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych 1992a: *Deklaracja z Rio w sprawie Środowiska i Rozwoju*. Konferencja Narodów Zjednoczonych w sprawie Środowiska i Rozwoju, od 3 do 14 czerwca 1992 r., Rio de Janeiro.

Organizacja Narodów Zjednoczonych
1992b: Agenda 21. Konferencja
Narodów Zjednoczonych w sprawie
Środowiska i Rozwoju, od 3 do 14 cz-
erwca 1992 r., Rio de Janeiro.

Wspólna Strategia Wdrażania RDW
2003: Wspólnej Strategii Wdrażania
Ramowej Dyrektywy Wodnej.
Dokument nr 8: Udział społeczeństwa
w Ramowej Dyrektywie Wodnej.
Wyprodukowane przez grupę
roboczą 2.9 - Udział społeczeństwa.

Wiedemann, P. M., Femers, S. 1993:
Public Participation in Waste
Management Decisionmaking:
Analysis and Management of
Conflicts. *Journal of Hazardous
Materials*, Vol. 33, pp. 355-368.

Partnerzy projektu

Poland

Główny Instytut Górnictwa, Katowice (Partner Wiodący)

Plac Gwarków 1 • 40-719 Katowice
www.reuris.gig.eu

Miasto Katowice

ul. Młyńska 4 • 40-098 Katowice

Miasto Bydgoszcz

Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska

ul. Jezuicka 4a • 85-102 Bydgoszcz

Republika Czeska

Miasto Brno, Wydział Urbanistyki i Rozwoju

Kounicova 67 • 601 67 Brno

Instytut Urbanistyki i Rozwoju Miasta Pilzna

Škroupova 5 • 305 84 Plzeň

Niemcy

Miasto Stuttgart

Wydział Planowania Przestrzennego i Odnowy Miasta

Eberhardstraße 10 • 70173 Stuttgart

Aufbauwerk Region Leipzig GmbH

Otto-Schill-Straße 1 • 04109 Leipzig

Uniwersytet w Lipsku

Instytut Zarządzania Zasobami Infrastruktury

Grimmaische Straße 12 • 04109 Leipzig

Instytut Socjologii

Beethovenstraße 15 • 04107 Leipzig

Rewitalizacja rzek miejskich nie dotyczy tylko rzek. Przygotowania i realizacja projektu rewitalizacji nie ograniczają się jedynie do zagadnień technicznych w zakresie inżynierii wodnej. Dotyczą one wszystkich aspektów zrównoważonego rozwoju, a ze względu na lokalizację, są zawsze zależne od zaangażowania społeczeństwa. Niniejszy przewodnik wskazuje wielowymiarowość procesu rewitalizacji i nieodzowną potrzebę współpracy zarówno ekspertów jak i laików, którzy uwierzą w powodzenie projektu.

Projekt REURIS był realizowany w ramach Programu dla Europy Środkowej współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

**CENTRAL
EUROPE**
COOPERATING FOR SUCCESS.

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL
DEVELOPMENT FUND

Publikacja wyraża wyłącznie stanowisko autorów i Program dla Europy Środkowej nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

ISBN 978-83-63075-62-0